

AKTUÁLNÍ OTÁZKY
PÉČE O DĚTI SEPAROVANÉ
OD RODIČŮ

SBORNÍK Z XII. CELOSTÁTNÍHO SEMINÁŘE
BRNO, 10. – 11. 10. 2012

TRIADA

PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

WELTYVLIJN OUKENIA
BEGE O DJEN SEPAROVANÍ
OU KRUJICU

Seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů organizuje
TRIADA-Poradenské centrum, o. s.

© TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2012, All rights reserved
ISBN 978-80-260-3578-7

Na přípravě XII. celostátního semináře se podíleli:

Eva Rotrekllová, Michaela Oulehlová, Hana Jelfábková, Sabina Maňková,
Miriam Pallová, Lenka Vyzourková, Šárka Bašťánová, Magdaléna Holáňková
a další spolupracovníci.

Obsah

XII. celostátní seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů Eva Bostrečková, TRIADA – Poradenské centrum, o. s.	7
Úvodní slovo veřejného ochránce práv Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv	8
Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí Miloslav Macela, Klára Trubačová, Odbor rodiny a ochrany práv dětí MPSV ČR	10
Poznatky veřejného ochránce práv z návštěv zařízení pro děti – práce s rodinou během pobytu dítěte v zařízení, role OSPOD jako orgánu hájícího práva dětí umístěných v zařízeních – kazistiky Petra Zdražilová, Kancelář veřejného ochránce práv	14
Psychosociální limity rodiny, která předčasně ukončila náhradní rodinnou péči Lenka Průšková	16
První zkušenosti se zaváděním supervize na OSPOD Martin Bušina	30
Připravovaný zákon o zvláštních řízeních soudních a vybraná judikatura Nejvyššího soudu ČR Petr Sedláč, Krajský soud Brno	32
Světlení dítěte do péstounské péče v novém občanském zákoníku Lenka Westplabová, Právníká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci	42

TEMATICKÉ SKUPINY, WORKSHOPY

Případové konference, zmeš od teorie k praxi – workshop Věra Bechyňová, STŘEP, o. s. – České centrum pro sataci rodiny	49
(Přichodí) a odchodí děti z profesionální rodiny – tematická skupina, workshop Anátria Hudečková, Detský domov Pečenaň Danka Pakancová, Rodinný detský domov Piešťany – Kocurice	50
Práca s biologickou rodinou – tematická skupina, workshop Katarína Wbochová, Detský domov v Dunajskej Strede	54
Francouzská praxe při udržování rodinných vazeb umístěného dítěte – tematická skupina, workshop Dětský domov Clair Logis – zařízení ochrany dítěte Yves Maasson, ředitel dětského domova Clair Logis, Pŕž	59
Projekt CHILDHOOD LINKS Eva Bostrečková, TRIADA-Poradenské centrum, o. s., Brno Tereza Jandová, Soukromý dětský domov Korkyně	61
Francouzská praxe při udržování rodinných vazeb umístěného dítěte Ivanka Lefevre, psychologka	64
Vztahy, vazby a kontakty dítěte v péstounské péči v odborné přípravě na přijetí dítěte do rodiny Veronika Hofrová, STROP, o. s., Zlín Eva Bostrečková, TRIADA-Poradenské centrum, o. s., Brno	67

XII. celostátní seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů

PhDr. Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o. s.

Dvanáctý ročník celostátního semináře probíhal v náročném období, kdy jsme sledovali s napětím několik měsíců trvajících a dramatických procesů projednávání novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V průběhu příprav se situace změnila a my jsme se domnívali, že počátkem října už bude výsledek známý. Naše očekávání se nespěšně, jasně nebylo a už panovala u některých z nás i skeptická nálada. V době, kdy dostáváte do rukou tento sborník už ale jasno je – od ledna roku 2013 dochází v systému sociálně-právní ochrany dětí k výrazným změnám, které by měly zásadním způsobem posunout český systém ochrany práv a zájmů dítěte směrem k úrovni obvyklé v ostatních evropských zemích. Pro nás jako organizátory všech předchozích ročníků to je dvojnásob potěšující, protože jsme se po řadu let snažili přinášet nové pohledy a náměty a vysvětlovat proč je nutná změna filozofie koncepce ochrany práv a zájmů dětí a jakým směrem by se měla ubírat.

Program semináře jsme koncipovali i letos tak, aby reflektoval aktuální otázky probíhající reformy systému péče o ohrožené děti, kterým je bezesporu **novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí**, ale také a to především nutné změny v přístupech a metodách **sociální a pedagogické práce** všech orgánů, institucí a zařízení, které v systému pracují.

Stěžejním tématem bylo **udržení rodinných vztahů a vazeb dítěte umístěného v dětském domově nebo v pěstounské péči**. Na základě zkušeností z tuzemské a zahraniční praxe jsme prezentovali možné principy a metodické postupy podpory a doprovázení dítěte umístěného mimo rodičovskou péči, jeho rodičů a pěstounů.

Současně byl představen mezinárodní projekt CHILDHOOD LINKS, do kterého se TRIADA – Poradenské centrum zapojila v roce 2011.

Je jasné, že přijetím novely zákona začíná náročné a dlouhé období změn, je to ale především výzva pro všechny profesionály, kteří se chtějí podílet na zlepšení kvality péče o ohrožené děti. Protože mezi ně chceme i nadále patřit a podílet se na této smysluplné práci, začali jsme už teď připravovat naše další setkání – věříme, že XIII. celostátní seminář bude příležitostí ke společné reflexi jak se nám práce daří a jak se těžce prosazovaná „novela“ osvědčila v praxi.

Úvodní slovo veřejného ochránce práv

JUDr. Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv

Badu vycházet ze zjištění paní Rotrekové, já jsem původně při zběžném pohledu do sálu chtěl říct jenom vážené dámy, ale pak jsem si všiml, že jsou zde i pánové. Takže dámy a pánové, vážení hosté, vítejte v sále, který jsem již před takřka dvěma roky pojmenovali po mém předchůdci, doktoru Motejlvi. Pokud tam dobře nevíte dítě, je tam i se svým nezbytným vybavením, tedy s cigaretou. Při této příležitosti bych rád řekl, že z naší iniciativy obě komory parlamentu navrhly panu prezidentovi, aby 28. října, mimo jiné, vyznamenal pana doktora Motejla, který by se v září letošního roku býval byl dožil osmdesátí let. Takže uvidíme, jak to dopadne. Já nemám žádné pochybnosti, že pan doktor Motejl by si státní vyznamenání zasloužil. Já jsem za něj (již dva roky a kousek), takový náhradník a uvědomil jsem si, že vlastně toto vaše shromáždění byla jedna z prvních akcí (ponevadž jsem byl pár dní před tím zvolen do této funkce), kde jsem měl možnost se setkat s veřejností. Tak jsem si, abych se neopakoval, našel záznam z toho svého úvodního slova. Člověka docela potěší, když po čase zjistí, že zas to nebylo tak hloupé a řekl jsem si, že tady přečtu kousek a na základě toho si vy sami uděláte představu o tom, jak moc jsme se za ty dva roky posunuli, a pokud ano, tak kam.

Co by se mohlo zopakovat, byla moje poznámka, že „*žijeme v době jakési hypertenze práva, že když něco nefunguje tak jak bychom si představovali, přichází stále nově a nově námět, že je třeba nových pravidel, nových předpisů, pokud možno co nejpodrobnějších, s taxativními výpočty, kde pak mnohdy pro jednotlivá pravidla nestarší ani celá česká abeceda. Tedy místo toho, aby se pravidla dostala do hlav lidí, jsou neustále obměňována, což samozřejmě problematizuje starou právní zásadu, že neznalost práva neomlouvá. Stát, který není schopen vytvořit pravidla, která jsou čitelná a která se nemění každých ne snad třináct dní, ale dějme tomu každého půl roku, si nemůže činit nárok na to, aby sankcionoval lidi za to, že tato složitá a nestálá pravidla neznají.*“

Je o dva roky a něco více a situace, teď řeknu svůj soukromý názor, není-li stejná, tak je ještě o kapánek horší. Tím nechci nějak říci, že se to zrovna týká zákona, který tady bude přednímtem jednání. Myslím tím celkovou situaci v oblasti, které se říká legislativa. Jak jistě víte, veřejný ochránce práv a lidé kolem něho se do agendy, kterou se vy zabýváte, dostávají zhruba dvěma kanály. Jednak od roku 2006 je veřejný ochránce práv též takzvaným národním preventivním mechanismem. To znamená, že zde máme tým lidí, kteří dějí systematické návštěvy v různých zařízeních, kde může hrozit zacházení, které nespĺňuje kritéria, řekněme přiměřeného respektu k lidské důstojnosti. O tom mluvit nebudu, ponevadž, jak jsem si všimnul ve vašem programu, po obědě o tom bude hovořit kolegyně Petra Zdražilová, která u nás tomuto týmu velí. Toho, co vy děláte, se dorýkají samozřejmě i individuální stížnosti, které

sem dostáváme. Tady bych řekl, že očekáváme určitý posun od připravovaného zákona o veřejném opatrovnictví, neboť ani naše zkušenosti s výkonem opatrovnických funkcí nejsou valné. Přitom podotýkám, že za advokáty (a my jsme jistě lidoví advokáty), nechodí lidé, kteří by mezi dveřmi sdělovali, že všechno jde skvěle. Samozřejmě, že náš pohled je deformován tím, že se setkáváme především s negativy a stížnostmi. Musím ještě říci jednu věc. Veřejný ochránce práv u nás, stejně jako v jiných vyspělých evropských zemích, je orgánem, který toliko doporučuje. Nemá žádné exekutivní pravomoci a jeho úspěšnost záleží na tom, na jak kulturní prádu jeho doporučení dopadají. Tady musím říci, že po přechodném optimismu prvního roku svého působení, když se nám celkem ledačco podařilo (jako příklad z vaší branže uvedu, že se nám podařilo přesvědčit parlament a vládu, že se podstatně vylepšily podmínky pro získání nároku na střešní dachod, to znamená, že se velmi zúžila skupina dětí, které na něj pro neplacení pojistného svými rodiči či prarodiči nedosáhly), je od začátku tohoto roku úspěšnost našich, respektive mých, legislativních doporučení nevalná. Proto jsem, jak jste možná postřehli, řekl, že pokud by tento trend měl pokračovat, že by si museli najít nějakého jiného ombudsmana, kterému by to nevařilo. Mně tento přístup vadí. Moji kolegové (např. v Holandsku či v Dánsku) se mne ptají, „... a vy od té úlohy chcete něco každých týden?“ a když řeknete: „Ne, těch legislativních opatření je jenom“, tak by člověk očekával, že bude vyslyšen ve více případech.

Ale nebudu si stěžovat a stýskat, ponevadž dnes, tj. 10. října, se již dvacet let slaví, respektive připomíná, Den duševního zdraví. Takže, aby vaše a ani moje duševní zdraví neutrpělo, přeji vám z upřímného srdce, aby dva dny zde strávené k vašemu duševnímu zdraví alespoň skromně přispěly. Přeji vám zde příjemný pobyt a omlouvám se, že zde s vámi nesetrvám, ponevadž zítra zase jedu pryč. Především jsem přijel velmi pozdě (podotýkám, že pracovní velmi pozdě), takže vás poněkud vašim diskuzím. Ještě jednou, vítejte u nás a ať se vám vaše shromáždění vydaří!

Děkuji za pozornost, hodně štěstí!

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí

PhDr. Milošlav Macela, Mgr. Klára Trubačová,
Odbor rodiny a ochrany práv dětí MPSV ČR

Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí schvalovací proces

- Prošla dvakrát mezirezorčním připomínkovým řízením.
- Vláda předložila Poslanecké sněmovně návrh zákona 28. 12. 2011.
- Sněmovní tisk 564, senátní tisk 374.
- Definitivně schválena Poslaneckou sněmovnou dne 7. 11. 2012.
- Účinnost od 1. 1. 2013 (ke stejnému datu bude vydána prováděcí vyhláška)

Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí okruhy úpravy

- Stanovení závazných postupů pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a dalších účastníků systému
- Zavedení standardů kvality práce a nastavení minimálních rámců činnosti pro všechny subjekty v systému (osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany)
- Rozvoj náhradní rodinné péče, zvýšení podpory pěstounské péče, hmotné zajištění pěstounské péče na přechodnou dobu, změna způsobu příprav pěstounů, vytváření podmínek pro zřízení podpárných a odlehčovacích služeb pro nově i stávající pěstounské rodiny

Právní úprava

- Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 401/2012 Sb. (účinnost od 1. ledna 2013)
- Prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí (účinnost od 1. ledna 2012)
- Novela zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních č. 333/2012 Sb. (účinnost od 1. listopadu 2012)
- Zákon o médiaci 202/2012 Sb. (účinnost od 1. září 2012)
- Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb. a zméňovaný zákon k občanskému zákoníku (účinnost od 1. ledna 2014)
- Nový zákon o nesporném řízení (procesní norma)

Role orgánů sociálně-právní ochrany (ochrany práv dětí) v novém systému

- Každá rodina má svého klíčového sociálního pracovníka (koordinátora řešení případů)
- OSPOD nese odpovědnost za řízení případů, koordinuje činnost subjektů se vztahem k ochraně práv dítěte

- Preventivně působí při práci s dětmi a rodinami, včetně sanace
- Je garantem „gate-keepingu“ (důraz na využití všech dostupných možností k tomu, aby dítě mohlo vyrůstat v přirozeném prostředí)
- OSPOD vyhodnocuje práci s rodinou a vytváří individuální plán řešení
- OSPOD jako objednatel služeb

Role orgánů sociálně-právní ochrany (ochrany práv dětí) v novém systému

Využívání moderních metod sociální práce:

- Vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny
- Individuální plán ochrany dítěte vymezující příčiny ohrožení dítěte, opatření k zajištění jeho ochrany, opatření k poskytnutí pomoci rodině, časový harmonogram pro provádění jednotlivých opatření, cíle, jednotlivé kroky vedoucí k jejich dosažení a hodnocení naplňování stanovených cílů
- Případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí (multidisciplinární spolupráce OSPOD např. se školou, zdravotnickým zařízením, policií, sociální službou atd.)
- Další metody (rodinné konference)

Standardizace orgánů sociálně-právní ochrany

- Jde o jiný typ standardů než v oblasti poskytovatelů sociálních služeb a osob pověřených k výkonu SPOD
- Cílem vytvoření podmínek pro systematickou práci s rodinami
- Stovnatelý výkon agendy SPOD na celém území ČR
- Standard personálního obsazení, míry zatíženosti pracovníků, vybavení úřada, kvalifikace pracovníků, zaskolování a dalšího vzalávání
- Standardy pro práci s klienty
- Vazba na dotaci na výkon sociálně-právní ochrany (převod do kapitoly Ministerstva práce a sociálních věcí)

Další změny v činnosti orgánů sociálně-právní ochrany

- Úprava v oblasti výchovných opatření (změna příslušnosti)
- Dočasnost výchovných opatření v případě umístění dítěte do pobytového zařízení (3 resp. 6 měsíců)
- Nepřípustnost umístění dítěte do zdravotnického zařízení (psychiatrické léčebny) v souvislosti s řešením sporu rodičů o výchovu a styk s dítětem – reakce na nález ÚS sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011

- Rozšíření možností OSPOD vydat rozhodnutí o povinnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte využít odbornou poradenskou pomoc – uložení povinnosti spolupracovat s určenými osobami a subjekty (věcně mediace)
- Úprava postupu při podávání návrhu soudu ze strany OSPOD
- Časová omezenost rozhodnutí soudu (nařízení ústavní výchovy, umístění dítěte do ZDWP)
- Úprava sociální kurately

Rozšíření okruhu pověření

§ 48 odst. 2

Pověřené osoby mohou v sociálně-právní ochraně

- uzavřít dohody o výkonu péstounské péče podle § 47b,
- převzít zajišťování přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo péstounské péče a poskytovat fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo péstouny a osvojiteli nebo péstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěšením dítěte do péstounské péče,
- poskytovat osobě pečující, s níž uzavřely dohodu o výkonu péstounské péče (§ 47b), výchovnou a poradenskou péči při výkonu péstounské péče a sledovat výkon péstounské péče; pokud osoba pečující o tuto službu požádá, je pověřená osoba povinna výchovnou a poradenskou péči poskytnout.

Změny v oblasti pověřování

- V případě, že žadatel žádá o vydání pověření ke zřízení a provozování zařízení sociálně-právní ochrany, které má být zřízeno v obvodu jiného krajského úřadu, je krajský úřad povinen požádat o vydání závazného stanoviska krajský úřad, v jehož obvodu má být zařízení zřízeno (+ vyjádření OUORP). Totéž platí při změně pověření
- Zvýšení požadavků na odbornou způsobilost
- Zrušení institutu zařízení pro výkon péstounské péče pro nabytost, řada zásad přechází do celého systému

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

- Omezení počtu dětí - § 42 odst. 3, 4 (max. 28)
- Jeden zaměstnanec zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc může současně zajišťovat osobní péči nejvýše o 4 děti svěšené do péče zařízení.
- Úprava práv a povinností ředitele a ZDWP (povinnost práce s rodinou)
- Sjednocení výše státního příspěvku pro provozovatele ZDWP na 22 800 Kč

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – omezení doby pobytu dětí

Délka pobytu dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc může trvat nejdéle po dobu

- 3 měsíců od jeho umístění do ZDWP na základě žádosti zákonného zástupce dítěte; v případě opakované žádosti zákonného zástupce o umístění dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc může být dítě přijato do péče zařízení v délce dalších 3 měsíců jen s předchozím písemným souhlasem OUORP
- 6 měsíců, je-li dítě umístěno ve ZDWP na základě žádosti OUORP nebo na základě žádosti dítěte; jestliže s pobytrem dítěte vyslovil souhlas rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte; výjimečně lze tuto dobu prodloužit v případě, že si rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte prokazatelně upravují své poměry tak, aby mohli převzít dítě do osobní péče; celková doba nepřetržitého pobytu dítěte v zařízení nesmí přesáhnout dobu 12 měsíců,
- stanovenou v rozhodnutí soudu o výchovném opatření podle § 13a nebo o svěšení dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc podle § 46 zákona o rodině.

Změny v oblasti náhradní rodinné péče - přehled

- Zprostředkování
- Dávky péstounské péče
- Výkon péstounské péče
- Péstounská péče na přechodnou dobu
- Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany

Nové legislativní zkratky (§ 4a)

- „osoba pečující“ = péstoun, poručník, „předpěstoun“, „předporučník“
- „osoba v evidenci“ = péstoun na přechodnou dobu

Výkon péstounské péče (§ 11, § 19 odst. 6, § 47a, § 47b, § 48 odst. 2)

- Orgán sociálně-právní ochrany dítěte
  - sleduje vývoj dětí
- Orgán sociálně-právní ochrany péstounů
  - uzavírá dohodu, dává souhlas s uzavřením dohody s jiným subjektem, vydává správní rozhodnutí
  - dostává každých 6 měsíců zprávu o průběhu péstounské péče
  - poradenství
- Subjekt, se kterým je uzavřena dohoda
  - minimálně 1x za 2 měsíce je v kontaktu s péstouny a dětmi v jejich péči, podává zprávu o plnění péstounské péče každých 6 měsíců

- práva a povinnosti z dohody
- poradenství
- Krajský úřad

Dohody o výkonu pěstounské péče a správní rozhodnutí o výkonu

- **přehled (§ 47a - § 47d, § 48 odst. 2)**
- Subjekty oprávněné k uzavření
- Obsah dohod
- Státní příspěvek na výkon pěstounské péče
- Postup při uzavírání dohod / vydávání správního rozhodnutí
- Ukončení dohody
- Státní příspěvek od uzavření dohody nebo vydání rozhodnutí

Poznatky veřejného ochránce práv z návštěv zařízení pro děti – práce s rodinou během pobytu dítěte v zařízení, role OSPOD jako orgánu hájícího práva dítěte umístěných v zařízeních – kazuistiky

Mgr. Petra Zdražilová, Kancelář veřejného ochránce práv

Dne 5. dubna 2012 veřejný ochránce práv uspořádal v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR odbornou konferenci, na které prezentoval svá zjištění a doporučení ze systematických návštěv školských zařízení, konkrétně dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů, které prováděl od počátku roku 2011. Zobecněné poznatky z 23 návštěv zveřejnil v souhrnné zprávě¹. Poprvé se rovněž ochránce pokusil formulovat Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny². I během roku 2012 probíhaly návštěvy školských zařízení, a to diagnostických ústavů (5) a středisek výchovné péče (5), mimo to byly již prováděny i tzv. následné návštěvy. Ochránce rovněž navštívil 6 kojeneckých ústavů/dětských center a 5 dětských psychiatrických zařízení (3 dětské léčebny a dvě dětská oddělení v běžné psychiatrické léčebně). Souhrnné zprávy z těchto návštěv budou zveřejněny počátkem roku 2013. Během návštěv se ochránce nezabýval pouze zacházením s dětmi během pobytu v zařízení, ale věnoval pozornost rovněž důvodům, pro které dětem byla nařízena

ústavní výchova, či bylo vydáno předběžné opatření. Z celkem 543 rozhodnutí bylo 11% z nich založeno pouze na sociálních důvodech, s tím, že se často jednalo o nedostatečné bydlení nebo špatnou zrátnu bydlení. Pokračuje tedy situace odnímání dětí ze sociálních důvodů, ač za tuto prasi byla Česká republika několikrát odsouzena Evropským soudem pro lidská práva³ a rovněž Nejvyšší soud tento postup označil za porušující právo na rodinný život.⁴ Již nyní lze také konstatovat, že i v kojeneckých ústavech je vysoké procento dětí umístěno pouze ze sociálních důvodů. Ze zkoumaných 281 rozhodnutí se celkem 144krát objevily rovněž sociální (především bytové) důvody⁵ a pouze v 16 případech bylo v rozhodnutí zmíněno týrání dítěte.⁶

Ochránce ve Standardech péče o ohrožené děti a jejich rodiny rovněž upozornil na skutečnost, že stát je povinen zajistit nezávislou a účinnou kontrolu respektování práv dětí v zařízeních.⁷ S ohledem na závažnost a počet zjištěných pochybení lze však pochybovat, že tuto povinnost stát naplňuje. Jedním z důvodů proč např. orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) neodhalí porušování jejich práv, může být skutečnost, že u výrazně excesivních pochybení pracovníci OSPOD nekladou otázky, které by špatnou prasi odhalily, neboť je ani nenapadne, že by v zařízení mohla panovat. Děti je naopak na takové zacházení neupozorní, neboť se domnívají, že je to běžné a automatické v podmínkách ústavní výchovy. Dalším faktorem může být neprovádění rozhovorů s dětmi v pro ně bezpečném prostředí a v soukromí, nedostatek času pro návštěvu, nevěšmání si prostředí, kde dítě žije apod.

V souhrnu tyto všechny okolnosti vedou k tomu, že např. dívky mají za trest zakázáno nosit šperky, líčit se či si holiť nohy, nemohou používat hygienické tampóny, chlapeč nesmějí používat gel na vlasy, dívky ve smíšeném zařízení nemohou nosit sukny, nohy si mohou holiť 1/14 dnů, dívky s chlupci nesmí chodit na vycházky, je kontrolována emailová korespondence a telefonáty, toaletní papír se vyzvedává u vychovatele, sprchový gel si děti odlévají ze společné 5l nádoby apod.

Řadu těchto, byť ojedinělých, ale stále excesů by přitom bylo možno odhalit dotazováním se dětí na běžné věci, všimáním si okolí (např. na nástěnkách často visí bodovací systémy a tresty, skříně dětí zejíci prázdnotou). Je pravdou, že se často děti mohou podívat nad kladnými dotazy, ale je třeba jim vysvětlit, proč jsou takové otázky pokládány, a že nic nemusí být samozřejmostí.

Ochránce se také zabýval tím, jak v průběhu pobytu dítěte pracují s rodinou. Téměř v žádném zařízení neprobíhala cílená sanace rodiny. Pracovníci zařízení

¹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. října 2006, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 21. června 2007

² Číslo 20202010 narazeno občanskoprávního a občanskoprávního řízení ze dne 8. 12. 2010 k rozhodnutí soudu o všech nutných okolnostech ústavní výchovy a důvodů umístění nezákonně udržených dětí pod jejich vlastní odpovědnost

³ Jedno rozhodnutí také bylo odsouzeno několika faktory, včetně každé jednotlivé ústavy, která byla odsouzena samostatně

⁴ Pracovníci zařízení však často argumentují, že nezabývali se umístěním dětí se objevit až později

⁵ Pod 127 žebříčkem OSN o náhradě péči o děti, přijatá na Valném shromáždění OSN ze dne 11. června 1989

během celého soužití rodiny s dítětem. V takových případech samozřejmě je délka trvání náhradní rodinné péče vnitřně jako problematická, neboť rodina musí zvládat různé úskali, která si vůbec na začátku nedokázala představit.

S příchodem a intenzitou výchovných obtíží se postupně představa rodiny o společné otevřené budoucnosti s dítětem mění, a to i v případě osvojení.

Tuto změnu lze charakterizovat jako změnu směrem ke krátkodobé a spíše vychovatelské motivaci nebo změně od osvojitelské motivace k pěstounské. Změna je ovlivněna událostmi v rodině. Jak postupně přibývá problémů, které ohrožují stabilitu rodiny, dochází k revidování představ o společné a otevřené budoucnosti s dítětem. Osvojitelské rodiny si plně uvědomují, že dítě, které přijaly do osvojení, je a celý život bude „jejich“ dítětem. V tomto smyslu chápou, že není cesta ke zrušení. V praktickém životě však mají řadu otázek, které jasně poukazují na jejich snahu eliminovat osvojené dítě ze své blízkosti („co by bylo, kdyby udělala důlhy?“, „jak se mám zachovat, když přijde domů?“, „můžu mu zakázat aby nás navštěvoval?“, „kam půjde až bude plnoletý?“ atd.). Osvojitelské rodiny kategoricky odmítají společnou budoucnost s dítětem i po jeho zletlosti, pokud se dopouštělo významných narušení soužití v rodině – agresivní chování, drogy, krádeže nebo loupeže.

Pěstounské rodiny si uvědomují, že jejich úloha umístěním dítěte do ústavu výchovy formálně končí. Neformálně zvažují omezený kontakt s dítětem. Z výzkumného souboru 23 pěstounských rodin se dříve nebo později, všechny určitým způsobem, kontaktovaly s dítětem (telefonicky, sociální sítí nebo občasné návštěvy dítěte).

2. Deprivace.

Dítě bez projevu emocií, bez pocitu viny, využívá naučené algoritmy chování („když jsem se omluvil, tak co ještě chce?“). Rodina na takové chování neumí reagovat, dítě odsuzuje, považuje jej za nepřátelské, citově chladné, sobecké a vypočítavé. Problematika deprivace je poměrně široké téma, které ve svých důsledcích není dosud dostatečně odborně zpracované. Děti, které přicházejí do rodiny, trpí některou z forem deprivace a jejich chování je tím ovlivněno. Jsou ve svém chování nápadné, nedokážou odolávat některým svodům okolí (krádeže, pouštění pozornosti atd.). Náhradní rodina je s tímto nápadností neustále konfrontována a velmi se vztahově vyčerpává. Velký vliv na rozvoj deprivacních procesů má i skutečnost, že citově deprivované dítě nedává nejvo často emoce žádoucím způsobem, ale nerozumí citovým projevům ve svém okolí. U všech zkoumaných osvojitelských rodin byla problematická vazba mezi osvojeným dítětem a matkou – osvojitelkou. Tyto ženy poukázaly na velký problém fyzického kontaktu s dítětem („odmítal se mazlit už jako mimino“, „byl nejraději sám a nikdo se ho nesměl dotknout, jinak plakal“.

často nevěděli, jaká je aktuální situace v rodině (vyjma vyjádření OSPOD k propustce k rodičům na výhled) ve smyslu možného návratu dítěte do rodiny. Je otázka, zda se sanace rodiny stane po nabytí účinnosti novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí samozřejměm součástí práce jak OSPOD tak zařízení.

Psycho sociální limity rodiny, která předčasně ukončila náhradní rodinnou péči

PhDr. Lenka Průšová

V letech 2006 až 2011 byl realizován výzkum náhradních rodin a dětí, které se neúspěšně podílely na realizaci náhradní rodinné péče. Výzkum se týkal těch dětí, které byly v minulosti umístěné do některé z forem náhradní rodinné péče a po určité době se vrátily do Diagnostického ústavu Dobřichovice. Celkem bylo zkoumáno 29 rodin a 30 dětí. Z tohoto počtu bylo 6 rodin, které přijaly dítě do osvojení. Byly zkoumány jak rodiny (partneři a děti v rodině integrované), tak děti, které se vrátily do ústavu péče. Informace, které autorka získala během výzkumu, ověřovala metodou triangulace z více zdrojů. Pro hodnocení dětí využila výsledky komplexní diagnostiky, která byla na jednotlivé děti zpracována během diagnostického dvoutměsíčního pobytu. Následně realizovala pozorování a rozhovory s dětmi v Dětském domově Lety.

Závěry výzkumu lze shrnout do následujících okruhů, které se ukazují pro úspěšnost náhradní rodinné péče (bez ohledu na to, zda se jedná o osvojení nebo pěstounskou péči), jako velmi zásadní:

1. Schopnost náhradní rodiny vnímat dlouhodobost a náročnost výchovy přijatého dítěte („nikdo nám nefekl, že vychovat dítě je tak obtížné“).

Protože rodiny přijímají dítě v době, kdy jsou motivovány k pozitivnímu spojení v čase, neuvědomují si, že vztah dítě – nová rodina, bude procházet různými stadii vývoje, jako každý vztah. Zároveň nepřipouští, že čas, který dítě dosud prožilo v různých výchovných prostředcích, s různými lidmi a pod vlivem různých výchovných metod, se nezvratně vepsal do jeho chování a vzpomínek. Vlastní rodiče dítěte se nechovali rodičovsky, proto si děti nyní testují náhradní rodinu a zjišťují, proč by se měl biologicky cizí člověk chovat jako rodič. Toto období vzájemného testování je v každé rodině různě dlouhé, v některých případech nedojde k jeho ukončení

„na mazlení už byla velká“, „chtěla se chovat v době, kdy naše dcery už nechtěly“, „uměla jsem si s tím poradit“).

Otázka připoutání je zřejmě pro pochopení dětí osvojených, tou nejdůležitější. Pokud nastaly v rodině problémy, první, kdo s nimi byl konfrontován, byla žena – osvojitelka („dělá mi to schválně, táto mi strašně nadávala, pak už do mě i občas strčila nebo „když byla se mnou doma, tak mi strašně nadávala, pak už do mě i občas strčila nebo mě kopla“). Matky – osvojitelky si uvědomují indiferentní vztah k dítěti, který je, dle jejich názoru, zapříčiněn chováním dítěte. V pěstounských rodinách se obdobné chování objevilo rovněž, ale deprivace se spíše projevuje použitím pozornosti, snahou dítěte za jakoukoliv cenu trávit čas s dospělým („protelefonoval 10 000, - Kč s různými lidmi“, neustále někoho obtěžoval svými řečmi“, „nechtěl si hrát s dětmi, bavil se jen s dospělými“).

3. Vnitřní odolnost náhradních rodin.

Individuálním způsobem odolávají náhradní rodiny problémům, které neumí nebo nemohou řešit při výchově přijatého dítěte. Odolnost vůči těmto, velmi sociálně agresivním projevům, je vázaná na saturaci rodičovských či altruistických potřeb mezi partnery. Pokud jeden z partnerů byl méně nebo odlišně motivovaný k péči o dítě do péče, buď jeho rezidence vůči nápadnému chování nižší. Stejně je tomu v případě, že jeden z partnerů pocituje ve vztahu negativní změny, stagnaci, či případně projevy krize ve vztahu. Nejméně odolné rodiny jsou rodiny pěstounské, které uváděly jako důvod přijetí dítěte zájem o pomoc dítěti, snahu se v tomto oboru realizovat (v jednom případě pěstouni založili neziskovou organizaci, která měla za účel vzdělávat pěstouny. Po ukončení pěstounské péče u obou přijatých dětí došlo k ukončení činnosti této organizace). Osvojitelské rodiny byly ochotné řešit problémy několik let a přistoupily k radikálnímu řešení až v případě, že došlo k ohrožení zdraví nebo majetku v rodině. Pěstounské rodiny byly v tomto směru méně odolné.

4. Širší rodina nesouhlasí s přijetím dítěte nebo není o přijetí dítěte informována

(nepřichází v úvahu hlídání dítěte, návštěvy přijatého dítěte se dějí jen pod dozorem aut.). Sledované rodiny se setkávaly s přímým odmítnutím kontaktu s přijatými dětmi ve svém okolí, ale upozorňovali i na situace, které lze hodnotit jako nepřímé odmítnutí. Jedná se především o běžné praktikovanou výpomoc v rámci širší rodiny či v rámci přátelských vztahů v sociálním okolí rodiny. Nejčastěji se nepřímé odmítnutí dítěte projevuje v neochotě jej pohlídat, ponechat jej v jiné rodině brát si s jinými dětmi během víkendu nebo prázdnin. V případě, že přichází výchovné obtíže, širší rodina upozorňuje: „my jsme s tím nesoouhlasili, ale dělali jste si, co jste chtěli, a tak

teď to máte“. V lepším případě se širší rodina zapojuje do řešení obtíží až tehdy, kdy je přijímací rodina již natolik vyčerpaná, že jiné řešení, než návrat dítěte do ústavní péče, nevidí. Rodina se neochotou ke kooperaci při zajišťování chodu rodiny vyčerpává a partneři mají minimum času, který mohou strávit jen sami. To pochopitelně vede i k ohrožení partnerského vztahu.

5. Finančně dobře zajištěná rodina a dosažené vysoké vzdělání všech nebo některých členů, klade vysoké nároky přímo nebo nepřímo na dítě.

Rodina se domnívá, že může přijaté dítě velmi dobře zabezpečit po stránce vzdělanosti i materiální. Materiální a vzdělanostní zajištění v rodině je nejen otázkou priority samotné rodiny, ale rovněž i důvodem pro zprostředkování některé z forem NRP. Nemíjí pravidlem, že vysoký materiální standard a vysokoškolské vzdělání žadatelů zajišťují spokojený život dítěti v náhradní rodině. S tím souvisí i zvýšený důraz rodiny na maximálně možné vzdělání a rozvoj přijímaného dítěte. Pokud nebyly sledovány žádné významné nedostatky v rozumové kapacitě dítěte, rodina ipi na realizaci povinné školní docházky ve standardním vzdělávacím programu základní školy, a to i za cenu, že dítě ji absolvuje s velmi podprůměrným výsledkem. Během společně prožité doby náhradní rodiny postupně snižují své nároky na dítě v souvislosti s tzv. jeho selháváním. Rodiny uváděly, že nejprve žily v předstávě o výši jeho vzdělání a postupem času se jejich nároky snížily na ukončení alespoň nějaké školy, případně, aby nekradlo, nebylo násilníkem. Ve svých úvahách o budoucnosti dítěte nerespекtuji pravděpodobnost, že je dítě přetřeno a nevědomě roztažením další deprivační procesy. Snižování nároků na dítě vnímají jako „výhru dětské lenosti“, vlastní selhání „nedokázali jsme ho přimutit, aby se učil, přesto, že na to měl“, a proto přechází do pasivity. Sebe hodnotí jako vyčerpané „věčnou snahou dítě někam dokopat“.

Sociálně psychologický profil dětí, které přicházejí z osvojení do ústavní výchovy:

a) Nedokáže adekvátně reagovat na realitu (přání vydává za skutečnost)

Po celou dobu soužití dítěte s rodinou se projevuje neschopnost dítěte přiměřeně reagovat na sociální realitu. V první řadě vnímají dítě jako nevědné, nechce se zapojovat do činností ve prospěch celé rodiny, odmítá udělat pro druhého člena rodiny dobrovolně a bez nároku na odměnu téměř cokoliv. Nemí schopné vyhodnotit své chování – neustále se snaží vymlouvat. Samu sebe vidí jako obět, nikoliv pachatele problémů v rodině. Rovněž děti při rozhovorech nedokázaly vysvětlit, co se vlastně závažného v rodině událo. Sledované rodiny uváděly, že „dítě je sobecké, chce mít vše jen pro sebe“ nebo „chová se nemístně, nebyla schopna projevit lítost, když babička

zemřela a ona se jí tolik věnovala", „povinnosti si neplnil, nerespektoval soukromí ostatních – všude ho bylo plno". Věřil, že jeho zlobení přijímáme jako samozřejmost a nemá výčitky svědomí, že nám ubližuje". Naproti těmto odpovědím stojí reakce dětí: „proč si nemůžu vzít čokoládu, když mám na ni chuť, ostatní to taky tak dělají", „když babička zemřela, bylo mi to líto, ale táta s mámou chtěli, abych šla na pohřeb a do kostela, tam mě to nebalilo", „všichni jsme měli nějaké povinnosti, a co je na tom, že jsem někdy zapomněl, ostatní je taky neplnily". Chlapec, který rodně ukradl 200 000 Kč sdělil, že „...kdyby mě měl rádi, tak mi to odpustil, potřeboval jsem ty peníze".

Ve všech uvedených případech je možné hovořit o vlivu psychické deprivace z minulosti dítěte. Jeho předsava, že bude bráno se všemi svými nedostatky a nová rodina jej bude tolerovat, je mylná.

b) Při upozornění na nedostatky velmi tvrdě útočí a nerozlišuje sociální aspekty protistrany (např. věk, pohlaví...)

Děti byly v rodinách opakovaně upozorňované na nepřipustnost svého chování. Výhrady k chování vnímaly vždy jako útok na svoji osobu a jejich obrana byla pro rodiny nečekaně ostrá. V rozhovorech byly zaznamenány hrubé nadávky vůči těm, kteří nesouhlasili s chováním dítěte, ale i fyzické útoky, zejména chlapců na ženy. V jednom případě fyzicky napadla osvojitelku dívka. Ve všech sledovaných rodinách docházelo ke dvěma základním problémům.

Dítě si hrubostí, křikem, pláčem, ale i sebeпоškozováním vymucovalo uspokojení svých potřeb. Tento model se projevil většinou u dětí v pubertálním věku.

Druhá varianta vychází z toho, že dítě přistoupilo k tichému odporu (nehovořilo s nikým o nicem) a své potřeby si uspokojilo bez ohledu na možné následky, zejména v mladším školním věku (krádeže, záškoláctví).

V obou případech se rodina věc snažila řešit manipulací („není ti to líto, že ostatní neměli čokoládu?") nebo ukončením komunikace s dítětem na neomezeně dlouhou dobu („musíš si uvědomit, proč s ním nemluvíme"). V obou případech byly děti hodnoceny dospělými velmi negativně, zejména z toho důvodu, že neposlechly etické normy v rodině, které byly jasně deklarované. Manipulace s dítětem, případně omezení komunikace, situací nezměnily, děti shodně uváděly, že stejně dříve nebo později „rodiče" začali mluvit. V případě záškoláctví se v několika případech objevil názor dítěte, že se více dospělí zajímali o volný čas dítěte a méně času trávili s dítětem. V případě drobných krádeží došlo k omezení volného pohybu dítěte, tak, aby bylo neustále pod kontrolou, často byla dítěti krádež připomínána.

c) Snaží se chovat účelově, ale nechápe význam řádu

Děti přicházející z náhradní rodinné péče měly ukorvené žádoucí algoritmy chování (společenské chování, ale i formálně etické normy). Věděly, že se mají za své

nehodné chování např. omluvit: Nechtěly však morální hodnotu omluvy („omluvil jsem se, tak co ještě chceš?", „když něco provedu tak se omluvím, protože to chci"). Častěji rodiny i děti uváděly jako výhodný vzorec chování „něco za něco". Pokud dítě samostatně vykonalo nějakou činnost, vždy se snažilo získat výhodu. Při následném selhání, kdy zadání úkol nesplnilo, došlo na výčitky, co „svěčmo" udělalo pro rodinu a nyní jej rodina nechce po zásluze odměnit. V tomto smyslu byla nalezena určitá analogie dospělých s chováním dítěte, neboť i dospělí v krizových situacích dítěti předestřeli všechny „zásluby", včetně jeho přijetí do rodiny, s tím, že nyní se dítě chová „nevděčně". Pokud se však nechtělo přizpůsobit požadavkům řádu v rodině, využívalo nátlaku v podobě afektu, útěku z domova nebo i přijetí fyzického trestu („dali jsme jí vybrat, jestli chce být bita přes zadek nebo jít pracovat na zahradu. Vybrala si na zadek. Je tak líná, že se nechá raději bít, než by pracovala"). V této souvislosti se často vyskytovaly odpovědi dětí ve smyslu „proč mám mít nádobí já?", „proč se má prádlo uklízet, když si to stejně zase vezmu na sebe? atd.". Rodina nedokázala vzdorovat dítěti a ani jeho chování nechápala, protože vlastní dítě člevedomé k řádu vedla od jeho narození, tudíž se s tak bouřlivými reakcemi v minulosti nesečkávala. Protože v rodině neexistovaly žádné vzorce chování, které by dokázaly situaci zvládnout, rodiny časem rezignovaly a přijaly stanovisko, že dítě je „líné", „nepořádné", „ničeho si nevážá". Přijaté dítě však rád nejen nemá osvojený, ale řád odmítá. Přijetí řádu signalizuje integraci do rodiny.

d) Neorientuje se v poskytované zpětné vazbě

Děti vnímaly velmi zjednodušeně zpětné vazby, které z rodiny dostávaly. Zejména v období neshod vnímaly pozitivně, když v rodině nikdo s dítětem nechovil („nic se neděje, kdyby se jim to nelíbilo, tak na mě křič"). Ostatní členové rodiny nechápali, že dítě jejich chování „neče" jako negativní signál nebo jako „výchový" trest. Domnívali se, že dítě je bez citu, snaží se sebecky uspokojit své vlastní potřeby, ale rodina, jako společenství, jej nezajímá. Tyto domněnky dávali do protikladu s výchovou integrovaných dětí v rodině, kde se s takovými chováními nesečkali. Nejčastěji byla jako příklad uváděna situace, kdy dítě mělo koupit dárek někomu blízkému. Integrované děti a děti vlastní automaticky kupovaly z kapsičky peníze pro ostatní členy v rodině. Dítě přijaté mělo vždy na prvním místě útratu kapsičky pro sebe a pak nemohlo koupit dárek pro ostatní, neboť nemělo peníze. Rodiny si tyto situace vykládaly jako sobeckost dítěte, bezohlednost k ostatním. Pokud dítě nedarovalo dárek tak, jak je v rodině obvyklé, bylo vždy označeno za zlé. Pokud dárek darovalo (jejich přívod býval pochybný), nebyla od obdarovaného projevena radost, ale obava ze způsobu získání dárku. Postupem doby děti rezignovaly na dárky pro ostatní s tím, že „je to stejně jedno". V jednom případě, kdy před Vánocemi rodina uvážovala o umístění dítěte do ústavní péče, již nekupovala pro toto dítě dárky. Přesto bylo s etopědkou domluveno, že dítě Vánoce ještě stráví v rodině. Žádné dárky pod

stroměčkem pro dítě nebyly, rodina to dítěti neovysvětlila s odůvodněním „stejně je mu to jedno“. Během pobytu v diagnostickém ústavu se ukázalo, že tento zážitek byl pro konkrétní dítě velmi traumatizující, ale nebyl rodinou původně, jako mimořádná zátěž, označen.

e) Obává se selhání – trpí úzkostí, strachem z nepoznaného

Děti v náhradních rodinách byly všechny vystavené tlaku na zvládnutí integrace v relativně krátké době. V počátečních procesech byly motivované situací zvládnout. Později, jak přibývaly problémy, volaly pro sebe známé strategie (např. útek před problémem, snaha problém bagatelizovat, či dokonce nevědět). Zvyšování tlaku rodiny na dítě, zvládnutí aktivit, pro které dítě nemá předpoklady (např. studijní nebo zájmové), vedly k rozvoji úzkosti dítěte, později i agresivního chování tehdy, pokud dítě mělo zvládnout jemu neznámou situaci (rodiny popisovaly velmi emočně vyhroceně chování dětí v případech, kdy měly být konfrontované se schopnostmi a dovednostmi dětí z jiných rodin, např. o prázdninách na společné dovolené atd.).

f) Vnitřní napětí uvolňuje sexuální aktivitou, tabákem, THC, alkoholem atd.

Děti přijaté do náhradní rodinné péče měly problémy s kouřením a následně i velmi rychle nastupujícím sexuálním životem. Náhradní rodiny nebyly schopné tuto skutečnost přijmout zejména tehdy, pokud neměly předchozí obdobné zkušenosti ve výchově ostatních dětí v rodině. Ve výzkumném souboru se pouze 2 děti nestaly kuřáky a uváděly, že zatím neměly pohlavní styk. Důvodem pro rychlý nástup sexuálního života či konzumaci alkoholu, tabáku či THC je v první řadě uvolnění tenze, která vzniká velkým psychickým tlakem na dítě v souvislosti s nutností rychle se adaptovat na nové podmínky. Pokud dítě nezvládá požadavky rodiny, získává uspokojení jinou formou, většinou konzumací návykových látek. Sexuální aktivita bývá spojená s nedostatkem přijetí v náhradní rodině. Samozřejmě určitý vliv může mít i skutečnost, že dochází v obecné rovině k dřívějšímu nástupu puberty u dětí.

g) Ze sociálně psychologického hlediska je velmi významná fyzická podoba s rodinou, případně minimalizace etnické odlišnosti (sklon k nadváze, odlišné etnikum)

Během pobytu dítěte v rodině se začíná projevovat i fyzická odlišnost dítěte od náhradní rodiny. Zejména obtíže nastaly v případech, kdy dítě prokazatelně bylo jiného etnika, než rodiče uváděli. Dále se projevoval tzv. syndrom lživého dítěte, který je charakterizován jako subjektivní vnímání krásy dítěte bez znalosti či hodnocení možných vlastností osobnosti dítěte. Lživé dítě ve dvou letech věku bylo přijímané lépe, než chlapec v pubertě, který většinou ztratil „lživost“, a to i přesto, že se jeho chování výrazně nezměnilo. Obdobná situace nastala i u dívky s hispánským předkem, kdy v předškolním věku byla obdivována pěstounkou a v pubertě

ztracována téměř pro shodné projevy chování. V jiné rodině vznikl odpor pěstouna k dívce, která na rozdíl od ostatních členů rodiny, začala v pubertě přibývat na váze a býček rodiny měl velmi hubenou postavu.

h) Osvojené děti se velmi obtížně integrují ve vrstevnické skupině (častěji se vyskytuje šikana)

Protože děti, které byly přijaté do osvojení, jeví ve svém chování častěji nápadnosti, než děti z biologických rodin, je zřejmé, že budou také častěji obětí nebo původci šikany. S určitou fází šikany se setkaly všechny osvojené děti ve výzkumném souboru. Byla nalezena i určitá souvislost s rozvojem šikany u dětí, které nebyly zcela integrovány do náhradní rodiny. Jak samy uváděly to, že jsou šikanovány, neměly komu v rodině sdělit nebo se obávat, že pokud šikanu oznámí, první co bude rodinu zajímat je to, „co zase provedly“. Každé z dětí se vypořádalo se šikanou po svém. Všechny osvojené děti uváděly, že je nutné v třídním kolektivu ukázat, že se nebojí a preferovaly postup „zab za zub“. Tendovaly k agresivnímu chování. Děti v pěstounské péči mimo tohoto postupu volily i ústup, záškoláctví, nebo integraci do rizikové skupiny vrstevníků.

Sociálně psychologický profil dětí, které přicházejí z pěstounské péče: a) Mají zkušenost s častějším střídáním prostředí (v průměru vystřídaly tři výchovná prostředí)

Ve výzkumném souboru byly zařazené děti, které měly zkušenost nejméně se třemi výchovnými prostředími (předem tento parametr výzkumu nebyl stanoven). Jednalo se spíše o jev, který lze považovat za obvyklý u dětí v pěstounské péči. Střídání výchovného prostředí vede k určitému uzavření se před okolním světem. Děti v pěstounské péči nechtěly hovořit o pobytech v jiných rodinách, případně o minulých pobytech v ústavní péči. Pokud tyto informace nebyly výzkumnici známy, jako první je podávali pracovníci OSPOD a nikoliv dítě. O zkušenostech v předchozích rodinách děti začínaly hovořit až v době, kdy došlo k vyrovnávání se s novou situací, v některých případech až po ukončení diagnostického pobytu. Vyprávění o zkušenostech však bylo nejvíce otevřené ve vrstevnické skupině, která byla realizována výzkumníci v závěru výzkumu. Velmi častým tématem byly rozdíly a nápadnosti v těchto prostředích, kterých si děti všimaly. Protože jednoznačně nedokázaly stanovit, které prostředí bylo nejhorší a které nejlepší, vnímaly další možnost svého umístění do další náhradní rodiny jako „zkušenost“ a „dobrodružství“ („proč bych nezkusil, jak se žije jinde?“). Tam, kde převládaly negativní zkušenosti, byly děti zděšenlivé a spíše projevovaly obavy z toho, že by mohly být umístěny do jiné rodiny. Pokud uvážovaly o návratu do rodiny, očekávaly návrat do té rodiny, ze které byly umístěny do ústavní péče.

b) Jsou introvertnější, uzavřenější. Svě odlišné názory neventilují (často mají vlastní vnitřní svět – píší o zlé a hodné postavě)

Při integraci dětí do skupiny v diagnostickém ústavu byly hodnocené, jako děti uzavřené, bez větší snahy o navázání přiměřených vztahů ve vrstevnické skupině. Delší dobu se snažily distancovat od dění ve skupině. Jejich chování bylo podmiňováno i sliby náhradních rodin o možném návratu. Integrovaní proces nastal až tehdy, když si samo dítě začalo uvědomovat nereálnost těchto slibů (adaptiční období bylo velmi individuální, v 7 případech přesáhlo délku 6 měsíců. V jednom případě k ukončení adaptačního období zatím nedošlo (chlapec byl umístěn do Dětského domova Lety v roce 2010).

Pokud jsou nucené k poslušnosti, jsou agresivní. Velmi často si dlouhodobě testují autoritu.

- Hlře předjímají následky svého chování a nedokážou vyvodit z chyb náležité poučení. Jejich výchovné obtíže mají stereotypní charakter.
- Mají pozitivnější vztah k náhradní rodině, i když jsou umístěné v ústavní péči, a to z toho důvodu, že si uvědomují velkou nepravděpodobnost návratu do biologické rodiny.
- Snaží se kontaktovat dospělé. V interakci s dospělými jsou snaživé, někdy hodnocené až „vleže“ i odbornými pracovníky ústavní péče. Jsou ochotné spolupracovat s psychologem na řešení velkých testových baterií jen proto, že budou mít dospělého samy pro sebe.
- Projevy citové deprivace jsou mylně označovány za poruchy chování. Jejich chování je hodnoceno ne z pozice depriváčních procesů, ale z pozice etických a morálních norem, které jsou respektovány konkrétní komunitou a rodinou. Každá rodina z výzkumného souboru uváděla jako důvod umístění dítěte do ústavní péče poruchy chování.
- Výrazně se projevuje nižší rozumová kapacita, která při umísťování do rodiny není zřejmá (tzv. „opoždění“). V tomto smyslu rodiny vnímaly velmi optimisticky počáteční „raketový start“ dítěte v jeho integraci v rodině. Protože rodiny byly motivované těmito úspěchy, zvyšovaly nároky na dítě, tím však vytvářely nepřiměřený tlak na jeho psychiku. Zde byl nastartován proces postupného zhoršování chování dítěte, a konečně, lze konstatovat, že v tomto okamžiku nastal i proces postupného vzájemného odcizování, protože dítě nadále neplnilo očekávání náhradních rodin.
- V pěstounské péči se více vyskytují fyzické tresty. Rodiny i děti uváděly jako samostatnou zřejmou metodu fyzického trestu. Zároveň se v pěstounských rodinách více dává na „měřičelné“ ukazatele úspěšnosti NRP (výsledky ve škole, četnost a výsledky v kroužcích, celkové větší pracovní zapojení atd.). Jen v jednom případě přítomka z finančních důvodů usilovala o invalidizaci přijaté dívky.

Společný problém obou typů NRP:

- Děti jsou ze světa totálně odlišného, který je osvojitelným i pěstounům absolutně cizí, neznámý a snaží se tomuto světu ve svém životě vyhnout. Velmi obtížně proto přijímají dítě, které z takového světa přichází. V neúspěšných rodinách se často projevovaly předsudky k různým sociálně patologickým jevům.
- Riziková skupina nahradí dětem přijetí, které rodina nezvládá (toulky, úteky, krádeže). Průvodním znakem neúspěšné integrace dítěte v náhradní rodině jsou právě úteky z rodiny, vyhledávání rizikových vrstevníků a později i toulky.

Profil rodin, které citově nepřijaly dítě v osvojení:

a) Rodina považovala za prioritu materiální zajištění dětí v rodině, kladla důraz na vzdělání a všestranný rozvoj

(tlak na dítě v podobě výkonu ve škole nebo tlak v podobě toho, co nikdy nedosáhne, pokud náhradní rodina má vysoký sociální status – vysokoškolská podnikatel). Všechny osvojitelské rodiny měly vysoké finanční a společenské postavení. Vlastní hodiny – pracovitost, vztah k umění, vysoké vzdělání, estetické cítění a umělecké sklony – uplatňovaly při výchově a „kultivaci“ přijatého dítěte.

Problematičtější vztah k dítěti má především náhradní matka, a tím startuje depriváční procesy. Osvojitelky popisovaly velmi složité vlastní hledání citového přílínutí k dítěti. Pokud výzkumnice otevřela v individuálních rozhovorech toto téma, byl rozhovor vždy emoce náročný. Ženy plakaly, obviňovaly se z neschopnosti citově přijmout dítě. Strach z nezvládnutých emocí byl často doprovázen velkou obavou z rozpadu partnerského vztahu, zejména tehdy, když viděly, jak partner velmi dobře komunikaci s dítětem zvládá. Tajily své pocity, snažily se „si poručit“ mít dítě rády. Výsledkem však byl pravý opak. Jedna z osvojitelky uvedla, že pocítovala určitý druh zadosťučnění, když trestala dceru, ke které neměla žádnou vztah. Obviňovala ji z toho, že „se taky nesnažila“. Později, vívem přibývajících povinností při péči o dítě a stálém psychickém vypětí z „předstírání“ citů, docházelo u žen k rezignaci, ale také ke zdravotním obtížím, zejména k depresím, které je nutné léčit antidepresivy. Deprese však přičítaly na vrub „zlobení“ přijatých dětí. U žen, které se takto chovaly, došlo k syndromu vyhoření.

b) Vlastní nebo již integrované děti v rodině jsou úspěšné, bez výchovných obtíží.

Výzkumný soubor náhradních rodin byl homogenní co do posuzování výchovných zkušeností. Děti, které byly integrované v rodině, nebo děti vlastní, neměly výchovné obtíže či speciální potřeby takového charakteru, jako děti nově přijaté. Nezáleží na počtu „vychovaných dětí“, ale na počtu „extrémních zkušeností“ spojených s výchovou dětí. Paradoxně v rozhovorech výzkumnice zjistila, že rodiny,

v rodině. V jedné rodině se díky takovému rychlému přesunutí dítěte z dětského domova do rodiny a mateřské školy necelo bez zmatení rolí v myšl dítěte. Všechny ženy oslovovalo „teta“. Až umístěním dítěte do diagnostického ústavu se zjistilo, že dítě vlastně nevědělo, kam patří. V rodinách, kde se projeví později obtíže ve zvládnutí NRP, uváděly rodiny i děti menší podíl společně tráveného volného času (pracovní využití, čudý komunikační styl). S nástupem do školy potřebuje dítě rozvíjet nabyté vědomosti a ověřovat si je ve zkušenostech v rodině. Bohužel, s přibývajícími výchovnými obtížemi rodina se více soustřeďuje na výkon dítěte, kterému podřizuje téměř vše. Denní režim dítěte se tak dělí pouze na dvě oblasti – pobyt ve škole a přípravu do školy. Na rozhovory o pocitech, společné činnosti, které mohou rozvíjet emoce dítěte, není čas.

f) Osvojitelé nerěší formu a způsob předání dítěte do ústavní péče.

Pokud se vyhroutí situace v osvojitelské rodině natolik, že není jiná možnost, než umístit dítě do ústavní výchovy, v osvojitelské rodině se o této skutečnosti diskutuje podstatně kratší dobu, než v pěstounské péči. Častěji osvojitelé rodiny spolupracují s dětskými psychiatry a psychology. Ve dvou rodinách bylo dítě před umístěním ústavní výchovy opakovaně několik měsíců umístěno v dětské psychiatrické léčebně. Osvojitelé o této skutečnosti nikoho neinformovali, tyto informace byly zjištěné náhodně, často z vyprávění dětí. Ve všech osvojitelských rodinách došlo k podání návrhu na nařazení ústavní výchovy z iniciativy osvojitelů. Oddělení sociálně-právní ochrany dětí v rodinách neprobíhala dlouhou dobu. Ve dvou případech se jednalo o situaci, která byla definována jako „přetěžování dítěte“ a „nepřiměřené trestání dítěte“. V jednom případě bylo větší osvojitelům opakovaně zahájeno trestní stíhání pro podezření z týrání dítěte.

Profil rodin, které nepřijaly dítě v pěstounské péči:

a) Pěstouni mají vyšší věk než osvojitelé v době rozhodování o přijetí dítěte do své péče.

Vlastní děti jsou úspěšné v profesi i v životě, dle vyjádření pěstounů. V tomto smyslu lze spatřovat určitá rizika, která vyplývají z možného přecenění vlastních schopností a možností.

b) Jsou finančně zabezpečeni, ale závislí

(životní, starobní důchodce...), na rozdí od osvojitelů, kde převládají širší možnosti vyplývající z vyššího vzdělání, a tím i vyššího společenského uplatnění (podnikatel, vysoký státní úředník). Pokud dojde ke zrušení pěstounské péče, je rodina finančně rozkolísaná. Z finančních důvodů nebo z důvodů další péče o děti v rodině pěstouni limitují možnost návštěv za dítětem v ústavní péči. Rychlý přechod dítěte

které nezvládly výchovu dítěte, se cítily méně kvalifikované po této zkušenosti, než po absolvování přípravy na převzetí dítěte, kdy se domnívaly, že jejich výchovné zkušenosti jsou dostačující.

c) Problémy s výchovou vyplývají z temperamentu a etnické odlišnosti dítěte.

Veškeré obtíže, které ve výchově dětí rodina identifikovala, dávala do souvislosti s odlišným temperamenem dítěte, případně s etnickou odlišností (tehdy, byla-li etnická odlišnost nápadná). Zejména zřejmá nápadnost byla vidět tehdy, kdy nebylo dítě povahově mírné, poddajné a přízrůsobivé. Pokud projevovalo vlastní vůli, byla reakce bouřlivá a pro rodinu velmi překvapivá. Emotivita dítěte byla vždy dávána do souvislosti s etnickou odlišností, případně i s informacemi, které byly známé z předchozího života dítěte (např. týrání či zanedbávání v původní rodině).

d) Rodina ze svých představ o dítěti postupně slevuje (rezignuje), dítě zaznamenává vítězství (potvrzuje si vlastní rezilienci).

Při přijetí dítěte do rodiny všichni členové plánují zážitky a odezvu dítěte na plánované aktivity. Zejména děti, které v rodině jsou integrované, jsou plně nadšené a „povzbuzují“ dospělá k rychlému řešení právní situace, či k rychlému faktickému převzetí dítěte do péče. Ve dvou případech rodiny trvaly na rychlém převzetí dítěte z důvodu „překvapení pro vlastní dítě pod stromečkem“ a možnost stravení společně dovolené (bylo nutné zajistit poukaz na zájezd). Představy o dítěti se mýlně upevňují, pokud je dítěti nabízen pestrý a zajímavý program, s rychlým střídáním intenzivních zážitků. Pokud přijatému dítěti nastaly zážitky, který přišel okamžitě po rozvolněním období plnění zážitků, rodina zažívala „změnu“ chování dítěte. Děti, které byly integrované v rodině, takové změny zvládly lépe. Povinnosti, včetně omezení, které z nich vyplývají, jsou často provázeny silným odporem na straně dítěte. Představy o dítěti dostávají rychle trhliny s příchodem povinností ve škole. Náhradní rodiny se nejčastěji dopouští omylu, když se snaží dítě motivovat k co nejlepšímu školním výsledkům. Čím větší je tlak na dítě v této oblasti, tím intenzivnější a mnohstrannější je jeho odpor. Ve výzkumu se objevovaly otázky spojené s nepochopením určitých limitů v rozumných schopnostech dítěte. Původní představy se během času musí korigovat. V závěru pobytu dítěte v rodině osvojitelé připouštěli, že snižení požadavků kladených na dítě došlo tak daleko, že za úspěch hodnotí i včasný příchod dítěte ze školy domů. Tímto skutečnost hodnotí jako vlastní ústup a rezignaci nad „nevyhovovatelností“, případně „genetickou výstavou“ dítěte.

e) Obtíže v komunikaci rodiny s dítětem se vždy projeví v souvislosti s plněním PSD.

V předškolním věku se projeví komunikační bariéry v těch případech, kdy dítě rodina umístila do předškolního zařízení, bez žádoucího adaptačního prostoru

do rodiny je vyvíjen finanční náročnost časté dopravy za dítětem do dětského domova. Tam, kde nebylo finanční zatížení rodiny zdůrazňováno, nebyly sledovány ani žádné nápadnosti v materiálním zabezpečení dítěte.

c) Necítí se obložen soužitím s dětmi

(vnímají jen vlastní vyčerpání z povinnosti pomáhat dítěti). V rodinách, kde bylo motivací především nevyužití vlastních kapacit a tzv. „profesionalizace“, se častěji po ukončení pobytu dítěte v rodině projevil pocit vyčerpání, marného snažení. Ve vlastním vysvětlování neúspěchu NRP se častěji objevily názory, že děti měly „špatnou genetikou“. V ostatních rodinách byly názory různě. Zajímavý názor se objevil v případě dvou osvojených dětí, kde došlo ke zvýšení podílu účasti na výchově, více se partneri vlivem výchovných obtíží dítěte sblížili.

Před přijetím dítěte byla v rodině diskutována „rasa, zdraví, věk, inteligence“. Použité výrazy signalizují, že v rodině samotné i v širším sociálním prostředí rodiny se vyskytla řada předsudků vůči dětem, kterým je vhodné zprostředkovat péstounskou péči. Předsudky širší rodiny, a následně nezpracovaná témata vedly k postupnému odcizování a vnitřnímu nepřijetí dítěte.

Tlak na úspěch „minimálně vyučení“. V rodinách (až na jednu výjimku) byl zvýšený tlak na ukončení odborného vzdělání u dětí v péstounské péči. V případech dětí, které neměly ukončenou povinnou školní docházku, byly výrazné požadavky ze strany rodiny na školní výsledky. Pokud bylo zřejmé, že školní výsledky neodpovídají na požadované úrovni, byly děti zapojované do různých aktivit, ve kterých mohly být úspěšné.

d) Okolí je k dětem v péstounské péči tolerantnější, zejména učitelé a vychovatelé, ale i sousedé.

V péstounských rodinách, na rozdíl od rodin osvojitelských, byla zachycena snaha o zvýšenou ochranu dětí před vnějšími vlivy. Jednalo se např. o intervence pěstounů ve škole, kde důvodem pro lepší hodnocení měly být informace o dosavadním neúspěšném životě dítěte. V jednom případě byla pěstounka bývalá učitelka s vysokou společenskou prestiží, která ovlivňovala učitele ve prospěch dívky, kterou měla světnou do své péče. Stejně tak bylo postupováno v širším okolí dětí, kdy pěstouni se snažili o zajištění zvýšené tolerance okolí k dítěti, a to především v počátečních vztahu. Tyto informace byly získávány až v době umístění dětí do dětského domova, z návštěv jejich učitelů a kamarádů.

e) Pěstouni zdůrazňují svoji toleranci k prostředí a rodině dítěte takovou formou, kterou dítě čte jako odstup nebo opovržení.

Tam, kde náhradní rodina byla podrobně informována o způsobu života a rozumných výchovných možnostech rodičů dítěte, či o jeho životní historii, častěji se projevil tendence

hrubého odsudku rodičů dítěte. Náhradní rodina dávala dítěti jasně najevo, že prostředí, ze kterého dítě přichází, je pro jejich životní styl nevyhovující. Informace dítěti byly podávány velmi tvrdě s tím, že má být rodině vděčné. Dále se projevoval necitlivý přístup k historii dítěte, pokud došlo k problémům ve výchově („co máš po tobě chládku, když tvoje máma vyšla ze 7. třídy“, „jsi tak blbý, že bůh ví, kdo byl tvůj otec“ atd.). Pokud rodina verbálně vyjadřovala toleranci k prostředí dítěte, činily ji prozradily. Při příchodu od otce se dívka musela okamžitě vykoupat a všechny oblečení vyprat. Dárky od něho končily v popelnici. Při společných návštěvách pěstounů a rodičů na neurální půdě, pěstouni nepodali rodičům ruku atd. V jednom případě došlo na týkání pěstounů matce dítěte.

f) Pěstouni hledají přijatelný způsob, jak se zátěže v podobě nepřijatelného dítěte zbavit

(např. nařčením z pohlavního zneužití, umístěním do psychiatrické léčebny atd.). Na rozdíl od osvojitelů, kteří řeší problémy v rodině návrhem na nařízení ústavní výchovy či umístěním dítěte v dětské psychiatrické léčebně, pěstouni hledají společensky přijatelný důvod zrušení péstounské péče. Jedná se především o delší období, kdy upozorňují na nepřijatelné chování dítěte příslušné orgány sociálně právní ochrany dětí. Z časového hlediska se ve všech případech (až na jednu výjimku) jednalo o dobu 6 měsíců a delší. S postupem času docházelo k zintenzivnění spolupráce péstounské rodiny s kompetenčními pracovníky. Pokud nedošlo ke ztotožnění nároku na „nezvladatelnost dítěte“, péstounská rodina se rozhodla jednat samostatně. Nejprve došlo k umístění dítěte do zdravotnického zařízení (pobyt v dětské psychiatrické léčebně), následovaly různé pobory ve středisku výchovné péče. Pokud rodina ztratila definitivně trpělivost a příslušné orgány se domnívaly, že je možné ještě s rodinou pracovat, došlo k umístění dítěte v důsledku závažné skutečnosti (např. podezření z pohlavního zneužívání, útěku z rodiny, krádeže atd.). V jednom případě se dívka rozhodla pro návrat do dětského domova měsíc po nabytí právní moci rozsudku o péstounské péči. Žádost dítěte o umístění do ústavní výchovy byla vyvrcholením situace v péstounské rodině.

g) Problémem je genetická výbava dítěte a nedostatek informací o dítěti

(„lhami třídniců“). Pěstouni uváděli důvody neúspěšné náhradní rodinné péče, které směřovaly k osobnostním či genetickým zvláštnostem dítěte. Žádná rodina se seriózně nezamýšlela nad vlastními nedostatky v chování vůči dítěti. Druhou skupinou důvodů byly informace, které při převzetí dítěte získali od kompetenčních osob. Vnímali je jako nedostatečné, zavádějící (v jednom případě rodina použila výraz „lhamí úředníků“ ve prospěch dítěte). Rovněž upozorňovali na skutečnost, že byli nedostatečně informováni v rámci příprav na převzetí dítěte do své péče o možných výchovných rizicích.

Společný problém rodin, které nezvládnou výchovu svěřeného dítěte:

Velká důvěra ve vliv vlastní výchovy ze strany náhradní rodiny, na budoucí chování dítěte. Na druhé straně bagatelizace poznatků o vlivu genetického potenciálu dítěte a vlivu depriváčních procesů, které jsou u dítěte nastartovány. Náhradní rodiny se domnívaly, že svoje vlastní limity dostatečně dobře znají. Nepředpokládaly, že mohou nastat obtíže z jejich neznalosti.

Závěr:

Cílem výzkumu, ze kterého jsou pro potřeby referátu využity některé pasáže, bylo poukázat na vybrané psychologické a sociální problémy náhradní rodinné péče. Nekládl si za cíl přesně vymezit rizikové faktory zprostředkování náhradní rodinné péče, neboť jejich posuzování je vždy vysoce individuální záležitostí.

Vzhledem k tomu, že systém náhradní rodinné péče prochází významnou kvalitativní, ale i kvantitativní změnou, bylo cílem poukázat na potřebu dostatečně se odborně připravit na eventualitu, že alespoň v počátečním období transformace náhradní rodinné péče, může docházet ke zvýšení počtu dětí, které budou potřebovat pomoc při návratu z náhradní rodiny zpět do ústavní péče. Jejich podpora a stabilizace psychického stavu bude vyžadovat zvláštní přístup odborného týmu. Výzkum rovněž poukázal na totální nedostatek odborné péče pro rodiny, které nezvládnou pečovat o dítě až do jeho zletilosti. Objevuje se u některých členů rodin syndrom vyhoření, se kterým neumí pracovat a neexistují odborná pracoviště, která by o tyto rodiny pečovat uměla.

První zkušenosti se zaváděním supervize na OSPOD

Martin Bušina

„Když pomáháme rodině, uzdravujeme svět“ (Virginie Satirová)

Už jsme si zvykli na skutečnost, že se supervize v sociální oblasti postupně stává standardem podpory, rozvoje a dalšího vzdělávání pracovníků pracujících s klientem. I když supervize ve státní správě, hlavně na sociálních odborech, není úplně novinkou, můžeme přesto říct, že v historii výkonu sociálně právní ochrany dítěte nebyla zatím učiněna tak velkorysá nabídka „plošného“ zavedení supervize, jako tomu bylo v letošním roce díky spolupráci o. p. s. Sirtius, Českého institutu pro supervizi a MPSV.

Osobně mám tu čest setkávat se pravidelně každý měsíc s cca 40 pracovníci a 4 pracovníky OSPOD. Ve vzájemné interakci se postupně seznamujeme s tím, co to vlastně supervize je, jaké jsou její možnosti a také kde jsou její limity. Každý měsíc mohu sledovat, jak se tyto lidé snaží pozitivě vypořádat s něčím, čemu říkáme **integrace osobnosti** a roli, která je v tomto případě o to složitější, protože výkon OSPOD není jen prostorem pomoci, podpory, provázení, ale také místem, kde v případě ohrožení dítěte, musí pracovníci OSPOD umět využít i své zákonné pravomoci. V tomto se výkon SPOD odlišuje od většiny pomáhajících profesí a proto je i zavádění supervize do tohoto prostoru zajímavou zkušeností. Kromě výše uvedené „integrity“ mohu sledovat, jak se kolektivně a kolegově snaží díky supervizi propojovat teorii sociální práce s praxí.

I když je půl roku na hodnocení dopadu supervize poměrně krátká doba, pokusím se přesto v bodech uvést několik svých postřehů a postřehů kolegů a kolegů, kteří supervizním modelem proplouvají společně se mnou.

Co nám supervize doposud nabízí a přináší:

- Postupnou integraci osobnosti s rolí, díky supervizní edukaci, společné reflexi a sebereflexi
- Podporu a provázení supervidovaných při vedení obtížných a komplikovaných případů
- Malé oslavy drobných i větších úspěchů
- Zlepšování komunikace a prohlubování vztahů v týmu a zlepšení klimatu na pracovišti
- Zvyšování vlastní sebedůvěry a odvahy, zvyšování zájmu a respektu směrem ke klientům a nacházení nových způsobů řešení v případové práci

Které faktory mohou komplikovat nebo bránit zavedení supervize:

- Odmítnutí supervizora a supervize
- Nekompatibilita supervizora a supervidovaných
- Dlouhodobě narušené vztahy na pracovišti
- Dlouhodobá přetíženosť pracovníků případy
- Nekompetentní zasahování vedení úřadu do výkonu OSPOD
- Zneužívání pravomoci veřejných činitelů, zastrasování, křivění rolí apod.

Pláň a naděje do budoucna:

- Zajištění adekvátního personálního obsazení odpovídající počtem pracovníků i jejich kvalitou/profesionálností, na základě analýzy MPSV z roku 2009
- Suverenity OSPOD, fungování mimo MZÚ
- Jednotný systém akreditovaného vzdělávání a supervize v rámci OSPOD
- Psycholog/psychoterapeut jako zaměstnanec OSPOD specializovaný na práci s ohroženým dítětem, jeho rodinou a dětmi vyrůstajícími v NRP a ústavní péči
- Založení odborné Asociace pracovníků SPOD ČR

Seminář o NRP se konal v době, kdy nebyla schválena novela zákona o sociálně právní ochraně dítěte. Její platnost od ledna roku 2013 bude klást na pracovníky SPOD další velké nároky na jejich odbornou způsobilost. Věřím, že postřehy a poznatky supervizorů budou analyzovány, vyhodnoceny a přetaveny v další smysluplné kroky změn a podpory pracovníků OSPOD, jejichž nejvyšším zájmem musí být vždy blaho dítěte.

Připravovaný zákon o zvláštních řízeních soudních a vybraná judikatura Nejvyššího soudu ČR

Mgr. Petr Sedlák, Krajský soud Brno

V následujícím příspěvku bych vás rád seznámil jednak s připravovaným novým procesním předpisem a jednak se dvěma zajímavými rozsudky Nejvyššího soudu ČR.

I. Zákon o zvláštních řízeních soudních

V souvislosti s přijetím nového občanského zákoníku, publikovaného ve Sbírce zákonů v letošním roce pod číslem 89/2012 Sb., přistoupilo Ministerstvo spravedlnosti ČR k nutným změnám procesního práva, které jsou vyočleny občanským zákoníkem. Chystané změny se rozpadají do dvou kategorií. Na jedné straně je harmonizován občanský soudní řád v souvislosti se změnou jak terminologie tak koncepce občanského práva jako celku. Na druhé straně přistoupilo ministerstvo k oddělení současné Části třetí Hlavy páté občanského soudního řádu a přistoupilo k vytvoření návrhu samostatného zákona o zvláštních řízeních soudních, který má reflektovat změny provedené občanským zákoníkem v procesní rovině.

Navrhovaná legislativní změna je podmíněna čtyřmi hlavními důvody, které zároveň vystupují jako čtyři nosné pilíře navrhované změny. Těmito pilíři jsou rekonstrukce soukromého práva, věcné důvody rozdílnosti řízení, historické souvislosti a komparace s vybranými státy evropského prostoru.

Navrhovaná právní úprava se bytostně dotýká otázek osvojení a náhradní rodinné péče, neboť navrhovaný zákon komplexně upravuje procesní otázky spojené s rodinným právem. Pro oblast sociálně-právní ochrany dětí je podstatná nová úprava osvojení, řízení o péči o nezletilé

Osvojení

V rámci navrhované procesní úpravy osvojení je navrhováno vytvoření komplexního řízení spadajícího se do několika dílčích částí, a to tak, že zákon stanoví, že ve věcech osvojení soud zejména:

- přijímá prohlášení o udělení souhlasu k osvojení,
- rozhoduje o předání dítěte do péče před osvojením,
- rozhoduje o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení,
- rozhoduje o návrhu rodičů, kteří dali souhlas s osvojením, na vydání dítěte,
- rozhoduje o osvojení,
- rozhoduje o utajení osvojení,
- rozhoduje o nařízením dohledu nad úspěšností osvojení.

Za podstatné je třeba považovat to, že tato koncepce má vytvořit prostor pro to, aby o jednom dítěti rozhodoval jeden soudce a byla tak naplněna koncepce odpovědnosti soudu za celý proces osvojení, jak ji přiměřá občanský zákoník. Místní příslušnost má být dána bydlištěm osvojence a obecně se má jednat o řízení návrhové.

Navrhovaná úprava zároveň konstatuje, že rodič osvojení není účastníkem řízení, pokud:

- byl zhaven rodičovské odpovědnosti a současně práva dáta souhlas k osvojení,
- jeho svéprávnost byla ve věci udělení souhlasu k osvojení omezena; a že rodič osvojence přestává být účastníkem řízení

- dnem právní moci rozhodnutí o tom, že není třeba k osvojení jeho souhlasu,
- udělením souhlasu k osvojení, pokud byl souhlas udělen před podáním návrhu na osvojení.

Dále návrh normuje, že soud je povinen s rodičem osvojence opětovně jednat jako účastníkem, byl-li souhlas k osvojení účinně odvolán nebo bylo-li rozhodnutí o určení, že není třeba jeho souhlasu změněno. Byl-li rodičem, který dal souhlas s osvojením, podán návrh na vydání dítěte, je rodič účastníkem řízení jen v té části řízení, v níž se rozhoduje o tomto návrhu.

Rozsudkem má soud rozhodovat o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení, o dohledu a o osvojení rozhoduje soud rozsudkem. Prohlášení o souhlasu s osvojením je povinen sepsat jakýkoliv okresní soud. V rámci dokazování je soud povinen vyslechnout alespoň jednou rodiče osvojence, a to i pokud nejsou účastníky řízení.

Za velmi podstatné je třeba považovat ustanovení, dle kterého před rozhodnutím o předání osvojovaného dítěte do péče budoucího osvojitele ihned poté, co dali oba rodiče souhlas k osvojení nebo ihned, jakmile to zdravotní stav dítěte dovolí, provede soud stejná šetření, která podle jiného právního předpisu provádí pro rozhodnutí o předání dítěte do péče před osvojením. Touto úpravou je překonán rozdíl mezi šetřeními, které soud realizuje v rámci nařízení předosvojielské péče, a šetřeními, které soud má realizovat při nařízením okamžité péče.

Zásadní změnou prochází úprava možnosti změny rozhodnutí soudu, dle kterého není třeba souhlasu rodiče s osvojením. Nová úprava má bránit šikanozním

a obstrukčním návrhům rodičů nejvíce opravdový zájem o nezletilé dítě. Opron současně upravě, kdy může rodič požádat o změnu rozhodnutí nejprve po uplynutí jednoho roku od vydání rozhodnutí, dle navrhované úpravy soud na návrh zruší rozsudek, kterým bylo určeno, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodičů. změní-li se poměry. Byl-li návrh na změnu rozsudku pravomocně zamítnut, lze opětovný návrh podat nejdříve po uplynutí 1 roku od právní moci zamítavého rozhodnutí. Rodiči tedy může první návrh podat kdykoliv, ale opakovaný až po uplynutí jednoho roku.

Péče soudu o nezletilé

Nadále zůstává možnost upravit předběžně poměry nezletilého dítěte, ocitlo-li se nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen. V takovém případě předseda senátu předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobem bílého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Dle navrhované právní úpravy lze předběžné opatření nařídit jen na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí a o návrhu má soud rozhodnout bezodkladně, nejpozději do 24 hodin od jeho podání. Rozhodnutí, kterým bylo návrhu vyhověno, je vykonatelné vydáním. Předběžné opatření trvá po dobu 3 měsíců od jeho vykonání. Předběžné opatření lze prodloužit, bylo-li před uplynutím uvedené doby zahájeno řízení ve věci samé, a to na dobu nejvýše 3 měsíců opakovaně tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla 12 měsíců od jeho vykonání. Přes tuto dobu lze prodloužit předběžné opatření pouze výjimečně a ze zákonem stanovených důvodů.

Zrušení předběžného opatření mohou navrhnout rodiče nezletilého, orgán sociálně-právní ochrany dětí a opatrovník. O takovém návrhu musí soud rozhodnout bezodkladně, nejpozději do 7 dnů. Byl-li návrh zamítnut, může jej oprávněná osoba, neuvede-li v ní jiné důvody, opakovat až po uplynutí 14 dnů od právní moci rozhodnutí.

Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé ve věci samé rozhoduje soud zejména ve věcech:

- jména a příjmení nezletilého dítěte,
- péče o nezletilé dítě,
- výživu nezletilého dítěte,
- stýku s nezletilým dítětem,

- rodičovské odpovědnosti,
- poručeními,
- opatrovnictví nezletilého dítěte,
- předání nezletilého dítěte,
- navrácení nezletilého dítěte,
- pro nezletilé dítě významných, na nichž se rodiče nemožnou dohodnout,
- souhlasu s právním jednáním nezletilého dítěte,
- zastupování nezletilého dítěte,
- péče o jmění nezletilého dítěte,
- ústavní výchovy nezletilého dítěte a jiných výchovných opatřením,
- ochranných opatření,
- pěstounské péče,
- určení data narození nezletilého dítěte,
- přiznání svěprávnosti nezletilému dítěti,
- přivolení souhlasu a odvolání souhlasu zákonného zástupce k samostatnému provozování obchodního závodu nebo k jiné obdobné výdělečné činnosti.

Pro řízení je příslušný obecný soud nezletilého dítěte. Není-li příslušný soud znám nebo nemůže-li včas zakročit, zakročí soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje, jakmile však je to možné, postoupí věc soudu příslušnému. Ve věci samé rozhoduje soud rozsudkem, přičemž rozsudek, jímž byla uložena povinnost plnit výživné, je předběžně vykonatelný.

Řízení je postaveno na spolupráci soudu s orgány sociálně právní ochrany, neboť soud o vhodnosti a účelnosti navržených nebo zamýšlených opatření zpravidla zjistí názor orgánu vykonávajícího sociálně-právní ochranu dětí, který je obeznámen s poměry. Při změně poměrů může soud změnit rozhodnutí týkající se výkonu povinnosti a práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti nebo rozhodnutí o výživném pro nezletilé dítě, které nenabýlo plné svéprávnosti.

Pěstounské péče se výslovně dotýká úprava petičního práva pěstouna v případě, kdy dojde k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte. V takovém případě může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.

II. Rozsudek Nejvyššího soudu ve věci sp. zn. 30 Cdo 3430/2011

Uvedeným rozsudkem zrušil Nejvyšší soud rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 16. 3. 2011, č. j. 5 Co 2329/2010-159 a rozsudek Okresního soudu ve Strakonici ze dne 29. 7. 2010, č. j. 7 C 437/2009-114 a věc se vrátil Okresnímu soudu ve Strakonici k dalšímu řízení. V uvedeném rozsudku se Nejvyšší soud zabýval pojmem nejlepší zájmů dítěte a také otázkami absolutní neplatnosti

právního úkonu, kterým muž a žena souhlasně prohlásili otcovství k nezletilému dítěti za situace, kdy prohlášující muž nebyl otcem nezletilého dítěte.

Z odůvodnění uvedeného rozsudku lze citovat následující.

K rekapitulaci řízení před okresním a krajským soudem Nejvyšší soud uvedl, že „Okresní soud ve Strakoněch (dále též jen soud prvního stupně) rozsudkem ze dne 29. července 2010, č. j. 7 C 437/2009-114 určil, že žalovaný 3) M. M. není otcem žalované 1) nezletilé A. M., narozené z matky – žalované 2) M. M., rozvedené M. (výrok I). Výrokem II. rozhodl soud prvního stupně o nákladech řízení a výroky III. a IV. o znalečném znalkyň RNDr. M. L., CSc., a RNDr. M. P., Ph.D. Výrokem V pak rozhodl o povinnosti žalovaných 2) a 3) nahradit náklady řízení státu – České republice – Okresnímu soudu ve Strakoněch.

Soud prvního stupně založil své rozhodnutí na vyřešení dvou právních otázek a na zda v řízení o popření otcovství podle ustanovení § 62 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen zákon o rodině) je soud oprávněn zkoumat zájem dítěte a zda souhlasně prohlášení rodičů (podle ustanovení § 52 odst. 1 zákona o rodině), kdy oba rodiče vědí, že biologické otcovství muže čínicího prohlášení je vyloučeno, je absolutně neplatné.

... [D]íleč závěry pak soud prvního stupně formuloval do závěru, že zájem dítěte na popření otcovství podle ustanovení § 62 zákona o rodině je dán ve všech případech, kdy souhlasně prohlášení, na jehož základě došlo k popření (správně určené) otcovství, je pro obcházení zákona absolutně neplatné.

Krajský soud v Českých Budějovicích (dále jen odvolací soud), rozsudkem ze dne 16. března 2011, č. j. 5 Co 2329/2010-159, rozsudek soudu prvního stupně ve věci samé a ve výroku o nákladech řízení před soudem prvního stupně potvrdil a změnil jej ve výroku o nákladech státu; rozhodl rovněž o nákladech odvolacího řízení.

Ačkoliv soud prvního stupně takový názor v odůvodnění rozsudku nezmínil, uvedl odvolací soud, že souhlasí s právním názorem soudu prvního stupně, že otázka posouzení zájmu dítěte je výlučným právem Nejvyššího státního zástupce a soud tyto úvahy přezkoumávat nemůže. Odkázal přitom na usnesení Ústavního soudu ze dne 17. 1. 2008, sp. zn. III. ÚS 1506/07, z něhož má tento názor vyplývat. Odlišně od soudu prvního stupně má odvolací soud za to, že zájem dítěte tak, jak o něm hovoří ustanovení § 62 odst. 1 zákona o rodině, je rozhodující pouze při úvahách nejvyššího státního zástupce směřujících k rozhodnutí, zda žalobu o popření otcovství podá. Je-li taková žaloba podána, je nutno v řízení postupovat věcně a zkoumat pouze to, zda žalovaný 3) je či není otcem žalované 1). Dodal, že i kdyby jeho právní názor v tomto směru nebyl správný – a zájem dítěte na popření otcovství by bylo nutno zkoumat i v průběhu řízení před soudem – nemá přesto nejmenších námitek proti tomu, jak tento zájem soud prvního stupně posoudil.

V rámci svého hodnocení věci Nejvyšší soud uvedl, že „Nejlepší zájem dítěte v procesním významu zahrnuje rozhodovací činnost soudu, která v konkurenci často

protichůdných zájmů účastníků řízení zvažuje a předtí význam přiznává zjištěnému zájmu dítěte s cílem dosáhnout pro dítě stabilního a dlouhodobého řešení. Takto postoupeného uspořádání vztahů je možné nastolit toliko závazným rozhodnutím orgánu státní moci oprávněným autoritativně rozhodovat o právech, právech chráněných zájmech či povinnostech. Tím však nejvyšší státní zástupce není. Je totiž třeba striktně odlišovat právo podat návrh na zahájení řízení a právo o tomto návrhu autoritativně rozhodnout. Zatímco právo podat návrh na zahájení řízení náleží po uplynutí lhůty stanovené v § 61 odst. 1 a odst. 2 zákona o rodině nejvyššímu státnímu zástupci, právo autoritativně rozhodnout o právech a povinnostech konkrétních osob náleží výlučně soudu. Nejvyšší státní zástupce tak pouze zvažuje, zda jsou naplněny předpoklady pro to, aby realizoval své oprávnění (a podal žalobu), vlastní rozhodnutí o tom, co je v zájmu dítěte přísluší výlučně soudu (srov. obdobně usnesení Ústavního soudu ze dne 24. 4. 2006, sp. zn. IV. ÚS 158/06).”

Dále konstatoval, že „Posuzování nejlepšího zájmu dítěte v řízení podle ustanovení § 62 zákona o rodině není díleč složkou rozhodovací činnosti (která by náležela výlučně nejvyššímu státnímu zástupci), ale její podstatou, což plyne i ze vzájemné provázanosti čl. 3 a čl. 12 Úmluvy. Zásada nejlepšího zájmu dítěte nemůže být vnímána izolovaně od ostatních obecných zásad Úmluvy, mezi něž je třeba počítat zákaz diskriminace jakéhokoliv druhu (čl. 2 Úmluvy), právo na život (čl. 6 Úmluvy) a právo na právo dítěte (čl. 12 Úmluvy). Pozornost si zasluhuje zejména vztah mezi čl. 3 a čl. 12 podle něhož (první odstavec) státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorem dítěte musí věnovat patřičnou pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.”

Dle Nejvyššího soudu zásada nejlepšího zájmu dítěte „plní funkci vyvažování (poměrování) v kolizích mezi konkrétními lidskými právy, zprostředkovává řešení konfliktů mezi takovými subjektivními právy a to přirozeně včetně práv dítěte (srov. M. Freeman, Article 3. The Best Interests of the Child, in: A. Aker, J. Vande Lanotte, E. Verhellen, F. Ang, E. Berghmans and M. Verheyde (Eds.) a Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007, str. 32). K pochopení obsahu této zásady je třeba vzít v úvahu, že čl. 3 odst. 1 Úmluvy vyžaduje, aby nejlepší zájem dítěte byl předním hlediskem při jakémkoliv rozhodovací činnosti týkající se dětí. Z užití výrazu přední (primary) a nikoliv prováděcí (paramount) je dovozováno, že nejlepší zájem dítěte má být mezi jinými zájmy zvažován na prvním místě a má mu být dán větší význam než jiným zájmům, nemusí mít nicméně za všech okolností absolutní prioritu (srov. M. Freeman, opus cit., str. 62).”

V odkazu na předchozí judikaturu Nejvyšší soud uvedl, že „Již v rozsudku ze dne 14. 7. 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010 Nejvyšší soud vyslovil, že v řízení o popření a následném určení otcovství je třeba přihlížet k nejlepšímu zájmu dítěte, jímž je

soulad mezi biologickým, právním a sociálním rodičovstvím, tedy mezi rodičovstvím založeným biologickými vazbami mezi dítětem a poskytovatelem genetického materiálu (biologické rodičovství), rodičovstvím, kde rodič vykonává péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví a o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj (sociální rodič), a rodičovstvím založeném na právních domněnkách, kdy rodičem je ten, koho zákon za rodiče dítěte považuje (právní rodičovství); není-li tento soulad dobře možný, je třeba s ohledem na konkrétní okolnosti případu uvážit, který z uvedených aspektů rodičovství převažuje. I když se výše uvedený závěr vztahoval k řízení podle § 57 zákona o rodině, kde otcovství právního otce bylo založeno tzv. první domněnkou otcovství podle § 51 odst. 1 zákona o rodině, není legitimního důvodu, proč by se takový závěr neměl vztahovat i na řízení podle ustanovení § 62 zákona o rodině. Oběma situacím je shodně nadřazena obecná zásada nejlepšího právního zájmu dítěte, projevuující se jako přední hledisko v hledání vyváženého řešení při zvažování protichůdných zájmů dotčených osob.¹⁰

Po zhodnocení všech argumentů dospěl Nejvyšší soud k závěru, že „Dovolací soud veden shora uvedenými úvahami dospěl k závěru, že rozsudek vyhlášený v řízení podle § 62 zákona o rodině ve znění účinném do 12. 3. 2012 nemusí zcela bezvýjimečně deklarovat soulad mezi biologickým a právním otcovstvím, ale jeho cílem je, za užití zásady nejlepšího zájmu dítěte plynoucí z ustanovení čl. 3 odst. 1 Úmluvy, dosáhnout spravedlivé rovnováhy mezi jednotlivými konkurujícími zájmy dotčených osob. Tomu ovšem předchází pečlivé zjištění a rozpoznání jednotlivých zájmů, které je možné jen ve spravedlivém soudním procesu. Aby nejlepší zájem dítěte mohl být jako nepodmíněné právo dítěte skutečně svobodně vykonáno, je třeba rovněž připustit, že právo znát své rodiče v sobě zahrnuje i právo tyto rodiče neznať“; a dále, že „jakkoliv není v praxi vyloučeno, aby souhlasné prohlášení otcovství podle § 52 odst. 1 zákona o rodině učinil i muž, který není jeho biologickým otcem, slouží tento institut v první řadě k uvedení biologického otcovství do souladu se stavem právním. Koncepce ustanovení § 52 odst. 1 zákona o rodině totiž vychází z premisy, že toto prohlášení činí biologický otec, kterému současně nesvědčí první domněnka otcovství (ustanovení § 51 odst. 1 zákona o rodině), ani dosud nebylo určeno otcovství podle tzv. třetí domněnky otcovství (ustanovení § 54 odst. 1 zákona o rodině). K uznání citlivého (nebiologického) dítěte za vlastní, pak slouží jak správně uvedly soudy – institut osvojení (srov. hlavu čtvrtou, část druhé zákona o rodině) i souhlasné prohlášení otcovství je za užití § 104 zákona o rodině třeba poměřovat podle ustanovení § 37 odst. 1 věty před středníkem, § 38 a § 39 občanského zákoníku. Ne každé souhlasné prohlášení rodičů, u něhož muž i matka dítěte věděli, že prohlášení činí muž, který nemůže být biologickým otcem, nezbytně nutně obchází zákon. Při posouzení, zda souhlasné prohlášení rodičů obchází zákon, je třeba vzít do úvahy, zda takové určení je jednoznačně v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Takto by bylo třeba hodnotit např. prohlášení muže, který si je vědom skutečnosti,

že otcem být nemůže, o svém otcovství k cizinci, a to nezřídka i zletilému, který v mateřních dokladech nemá zapsaného otce, popř. pouze fiktivního otce (stary bývalého Sovětského svazu). V těchto případech jde evidentně o neplatný právní úkon pro rozpor s § 39 občanského zákoníku, obcházení zákona, neboť účelem je zajistit cizinci státní občanství České republiky (srov. též Milana Hrušíková a kolektiv Zákon o rodině, 4. vydání. Praha 2009, str. 256). Vliv může mít rovněž zjištění, zda v době učinění souhlasného prohlášení otcovství, biologický otec o dítěte projevoval zájem, zda souhlasné prohlášení rodičů sledovalo vyloučení biologického otce z výkonných práva na rodinný život apod.“

III. Rozsudek Nejvyššího soudu ve věci sp. zn 21 Cdo 4795/2010

Uvedeným rozsudkem zrušil Nejvyšší soud rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové – pobočky v Pardubicích ze dne 8. června 2010 č. j. 22 Co 167/2010-93 a rozsudek Okresního soudu ve Svitavách ze dne 12. 1. 2010 č. j. 7 C 49/2009-66 a věc vrátil Okresnímu soudu ve Svitavách k dalšímu řízení. Rozsudek byl vydán ve věci určení otcovství k dítěti, které bylo v době projednávání žaloby nepravomocně osvojeno.

Z odůvodnění uvedeného rozhodnutí lze citovat:

K rekapitulaci řízení před okresním a krajským soudem Nejvyšší soud uvedl, že „žalobce se žalobou podanou u Okresního soudu ve Svitavách dne 6. 3. 2009 domáhal, aby bylo určeno, že je otcem žalované 1), která se narodila dne 27. 11. 2008 žalované 2), aby žalovaná 1) byla svěřena do jeho výchovy a aby bylo žalované 2) uloženo plnit výživné. Žalobu zdůvodnil zejména tím, že se žalovanou 2) se v rámci vztahu (trvajícím od března 2007) od února 2008 intimně stýkal [byl za to rovněž, protože žalovaná 2) byla v té době ještě mladší 15 let, „trestně postižen“] a že se „cítí být“ biologickým otcem žalované 1). Žalovaná 2) byla v době svého těhotenství, které zjistila v březnu 2008, nezletilá a její matka ji odvezla do porodnice v Brně, kde dne 27. 11. 2008 porodila. Od matky žalované 2) mu přišla dne 28. 11. 2008 „SMS zpráva“, že „dítě není v pořádku“, a matce žalobce ve stejný den telefonicky sdělila, že „dítě je mrtvé“; to samé následně tvrdila také žalovaná 2). Žalobce se proto (až) dne 26. 2. 2009 dozvěděl, že narozené dítě by mělo být neživé, a požaduje určení svého otcovství.

Okresní soud ve Svitavách rozsudkem ze dne 12. 1. 2010 č. j. 7 C 49/2009-66 žalobu zamítl a rozhodl, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení. Zjistil, že v řízení vedeném pod sp. zn. 0 Nc 1102/2009 byla žalovaná 1) rozsudkem Okresního soudu ve Svitavách, který nabyl právní moci dnem 3. 3. 2009, „zrušitelně“ osvojena manželi R. H. a R. H.; k osvojení dala souhlas tehdy nezletilá žalovaná 2) a její matka jako zákonná zástupkyně. Soud prvního stupně dovodil, že pravomocný rozsudek o osvojení nezletilého dítěte má konstitutivní charakter, že jeho právní mocí zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojenecem a původní

rodinou ("biologickými rodiči") a že tato práva jsou nahrazena „nově vzniklými právy a povinnostmi“ osvoboditelů; dnem 3. 3. 2009 žalovaná 1) má jako „nové rodiče“ osvoboditele, kteří jsou též jako její rodiče zapsáni v jejím rodacím listu. Řízení o určení otcovství není a nemůže být „přezkoumáním předcházejícího řízení o osvojení“ a z právního hlediska otcovství nelze považovat za absolutní. Právní vztah otce a dítěte totiž není jen mechanickou reflexí biologického vztahu a s postupem času se může vyvinout mezi právním otcem a dítětem taková sociální a citová vazba, která z hlediska práva na ochranu soukromého a rodinného života bude rovněž požívat právní ochrany a která bude mít přednost před biologickým otcovstvím.

Právní účinky osvojení podle ustanovení § 63 odst. 1 zákona o rodině spočívají mimo jiné v tom, že mezi osvoboditelem a osvojencem vzniká takový poměr (obdobný poměr), jako mezi rodičem a dítětem. Ve svých důsledcích to znamená, že u dosa- vadního (právního) rodiče dochází osvojením ke zrušení jeho rodičovské zodpo- vědnosti jako souhrnu jeho rodičovských práv a povinností ve vztahu k nezleti- lému dítěti a jeho rodičovská zodpovědnost přechází na osvoboditele. Projevem tohoto poměru mezi osvoboditelem a osvojencem jako mezi rodičem a dítětem je i to, že do knihy narození matrice se na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapisuje osvoboditel, popř. osvoboditelé (§ 63 odst. 3 zákona o rodině). K tomuto účinku dochází na základě rozsudku soudu právořivného (konstitutivního) charakteru, kdy (teprve) jeho právní mocí (§ 159 o. s. f.) vzniká mezi osvoboditelem a osvojen- cem osvojenecský poměr.

Dochází-li osvojením dítěte ke zrušení právní vazby otcovství dosavadního (právního) otce, tím spíše to musí platit pro muže, který o sobě tvrdí, že je otcem, a který se teprve určením svého (právního) otcovství začal až posléze (podáním žaloby) domáhat. Jeho „ochrana před účinky osvojení provedeného bez jeho souhlasu“, uve- děná v ustanovení § 70a zákona o rodině, se již nemůže uplatnit. Zahájením řízení o určení otcovství lze zabránit osvojení (provedeného bez souhlasu muže, který o sobě tvrdí, že je otcem) jen v případě, kdyby k němu došlo do doby, než nastaly (měly nastat) účinky osvojení, tedy pouze do doby, než rozsudek o osvojení nabyl právní moci. Bylo-li však řízení o určení otcovství zahájeno mužem, který se pova- žuje za otce, až poté, co již nastaly účinky osvojení (poté, co rozsudek o osvojení nabyl právní moci), nemožno tím být již nastalé účinky osvojení zpětně dočeny.

Při úvaze, zda muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, je i po nastoupení účinků osvojení dítěte (přesto) aktivně legitimován domáhat se určení svého otcovství podle ustanovení § 54 odst. 1 zákona o rodině, je však třeba rozlišovat, zda bylo provedeno jen prosté osvojení (tzv. osvojení prvního stupně) nebo zda šlo o osvo- jení nezrušitelné (tzv. osvojení druhého stupně). Osvojení prosté lze za zákonem stanovených podmínek konstitutivním soudním rozhodnutím zrušit (§ 73 odst. 1 zákona o rodině); dnem právní moci takového soudního rozhodnutí se „obnovují“ rodičovská zodpovědnosti „přirozených“ rodičů (je-li osvojené dítě stále nezletilé)

rodinou ("biologickými rodiči") a že tato práva jsou nahrazena „nově vzniklými právy a povinnostmi“ osvoboditelů; dnem 3. 3. 2009 žalovaná 1) má jako „nové rodiče“ osvoboditele, kteří jsou též jako její rodiče zapsáni v jejím rodacím listu. Řízení o určení otcovství není a nemůže být „přezkoumáním předcházejícího řízení o osvojení“ a z právního hlediska otcovství nelze považovat za absolutní. Právní vztah otce a dítěte totiž není jen mechanickou reflexí biologického vztahu a s postupem času se může vyvinout mezi právním otcem a dítětem taková sociální a citová vazba, která z hlediska práva na ochranu soukromého a rodinného života bude rovněž požívat právní ochrany a která bude mít přednost před biologickým otcovstvím.

Právní účinky osvojení podle ustanovení § 63 odst. 1 zákona o rodině spočívají mimo jiné v tom, že mezi osvoboditelem a osvojencem vzniká takový poměr (obdobný poměr), jako mezi rodičem a dítětem. Ve svých důsledcích to znamená, že u dosa- vadního (právního) rodiče dochází osvojením ke zrušení jeho rodičovské zodpo- vědnosti jako souhrnu jeho rodičovských práv a povinností ve vztahu k nezleti- lému dítěti a jeho rodičovská zodpovědnost přechází na osvoboditele. Projevem tohoto poměru mezi osvoboditelem a osvojencem jako mezi rodičem a dítětem je i to, že do knihy narození matrice se na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapisuje osvoboditel, popř. osvoboditelé (§ 63 odst. 3 zákona o rodině). K tomuto účinku dochází na základě rozsudku soudu právořivného (konstitutivního) charakteru, kdy (teprve) jeho právní mocí (§ 159 o. s. f.) vzniká mezi osvoboditelem a osvojen- cem osvojenecský poměr.

Dochází-li osvojením dítěte ke zrušení právní vazby otcovství dosavadního (právního) otce, tím spíše to musí platit pro muže, který o sobě tvrdí, že je otcem, a který se teprve určením svého (právního) otcovství začal až posléze (podáním žaloby) domáhat. Jeho „ochrana před účinky osvojení provedeného bez jeho souhlasu“, uve- děná v ustanovení § 70a zákona o rodině, se již nemůže uplatnit. Zahájením řízení o určení otcovství lze zabránit osvojení (provedeného bez souhlasu muže, který o sobě tvrdí, že je otcem) jen v případě, kdyby k němu došlo do doby, než nastaly (měly nastat) účinky osvojení, tedy pouze do doby, než rozsudek o osvojení nabyl právní moci. Bylo-li však řízení o určení otcovství zahájeno mužem, který se pova- žuje za otce, až poté, co již nastaly účinky osvojení (poté, co rozsudek o osvojení nabyl právní moci), nemožno tím být již nastalé účinky osvojení zpětně dočeny.

Při úvaze, zda muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, je i po nastoupení účinků osvojení dítěte (přesto) aktivně legitimován domáhat se určení svého otcovství podle ustanovení § 54 odst. 1 zákona o rodině, je však třeba rozlišovat, zda bylo provedeno jen prosté osvojení (tzv. osvojení prvního stupně) nebo zda šlo o osvo- jení nezrušitelné (tzv. osvojení druhého stupně). Osvojení prosté lze za zákonem stanovených podmínek konstitutivním soudním rozhodnutím zrušit (§ 73 odst. 1 zákona o rodině); dnem právní moci takového soudního rozhodnutí se „obnovují“ rodičovská zodpovědnosti „přirozených“ rodičů (je-li osvojené dítě stále nezletilé)

a příbuzenské vztahy dítěte k původní rodině. Osvojení nezrušitelné nelze zrušit (§ 74 odst. 1 zákona o rodině).

Může-li být prosté osvojení zrušeno a „obnovují-li“ se tím rodičovská zodpovědnost „původních“ rodičů (je-li osvojené dítě stále nezletilé) a příbuzenské vztahy dítěte k původní rodině, je zřejmé, že provedené osvojení nebrání tomu, aby se muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, domáhal určení svého otcovství. Prostým osvojením nedochází k trvalému a definitivnímu (neměnnému a nezrušitelnému) zprůhraní vztahů mezi osvojeným dítětem a „dosavadními“ rodiči. Muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, je třeba umožnit určení jeho otcovství, a to již proto, aby v případě následného zrušení osvojení došlo současně k obnovení jeho příbuzenského a právního vztahu k dítěti včetně obnovy rodičovské zodpovědnosti, půjde-li (stále ještě) o dítě nezletilé. Určení otcovství mu současně zaručí odpovídající právní postavení při případné následné přeměně takového osvojení na osvojení nezrušitelné, co do nutnosti jeho souhlasu s touto přeměnou – nezrušitelným osvojením (§ 68, 68a a 77 zákona o rodině) a co do účasti v takovém řízení (§ 181 odst. 1 o. s. f.). Proto také ustanovení § 108 o. s. f. upravuje jako překážku postupu řízení o určení otcovství (vedoucí k jeho zastavení pro odpadnutí předmětu) pouze právní stav, že došlo k nezrušitelnému osvojení dítěte, když prosté osvojení dítěte dokončením řízení o určení otcovství nebrání.

Nejvyšší soud ČR proto dospěl k závěru, že muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, neztrácí právní moc rozsudku soudu o osvojení dítěte jinou osobou aktivní legitimací domáhat se určení svého (právního) otcovství, ledaže by šlo o osvojení nezrušitelné. Bude-li jeho otcovství určeno, soud nemůže rozhodnout – v případě trvajících účinků osvojení o úpravě výchovy a výživy nezletilého dítěte, protože rodičovská zodpovědnost původních rodičů k dítěti v důsledku osvojení (jeho účinků) zanikla.

Svěření dítěte do pěstounské péče v novém občanském zákoníku

JUDr. Lenka Westphalová, Ph.D.,
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Pěstounská péče je zvláštní forma péče o ohrožené dítě v rodině nebo v prostředí rodiny připomínajícím. Je určena především pro děti, jejichž výchova ve vlastní rodině není zabezpečena, nicméně je nelze osvojit, ať již z důvodu, že nejsou tzv.

„právně volné“, popř. jde o děti s nepříznivým zdravotním stavem, nebo děti starší či sourozenecké kolektivy.

Dovolte mi krátký historický úvod k této problematice.

Za předchůdce placené pěstounské péče můžeme považovat instituci kojných. S institucí placených kojných a pak i chův, opatrovnic a pěstounek se setkáváme ve starověku v městských státech řeckých, stejně jako v Římě. Ve středověké Evropě patřily kojné a chůvy běžně mezi služebnictvo ve šlechtických sídlech a domácnostech bohatého měšťského patriciátu. Například ve Francii v době renesance bylo běžnou praxí, že měšťská rodina světovala své dítě na dva roky najaté kojné na venkov, potom je přijímala zpět, pokud dítě přežilo.

Ve druhé polovině 19. století se placeným chůvám a kojným dostává úředního názvu „pěstouni“. Kromě soukromé iniciativy se tu ovšem angažuje už i stát svými úředními orgány. Dítě z nalezince odchází ke kojné na venkov a pobývá tam šest let. Pražský nalezinec byl vydržován zemským fondem nákladem 400 tisíce zlatých ročně. Z toho se platila i následná pěstounská péče. Pěstounka měla být zdravá, poněkud majetná a mravně zachovalá. Ukončením šestého roku se dítě muselo vrátit ústavu, ledaže byli pěstouni ochotni se o dítě dále starat, a to bezplatně. Z ústavu šli děti do kláštera šedých sester v Karlíně, který fungoval jako přechodná třídní stanice a odtud do své domovské obce. Tam bylo dítě někdy svěřeno rodině, která se o ně přihlásila, ale to už na náklady obce. Mnohdy ale dítě bylo živěno střídavě po domech a chodilo po žebrotě. Na podkladě zemského chudinského zákona z roku 1868 byly zřizovány okresní sirotčince, kam byly umísťovány tyto děti.

Podle § 186 občanského zákoníku občanského se pěstounský (schovanecký) poměr zakládá smlouvou, kterou se pěstoun zavazoval o nezletilé dítě pečovat – tj. vyživovat a vychovávat. Mezi pěstounem a dítětem nevznikal žádný vztah, dítěti bylo zachováno postavení v jeho původní rodině. Zvláštní úpravu měl pouze trvalý pěstounský poměr nad dětmi mladšími 14 let (zákon č. 256/1921 a nařízení č. 29/1930 Sb. zákonů a nařízení). Osobou pěstouna mohla být osoba fyzická nebo ústav (sirotčinec, výchovna, dětský domov, útulek). Osoba fyzická si musela vyžádat povolení dozorního úřadu, v jehož obvodu měla své bydliště (posručenský soud). Po prošetření všech závažných okolností se udělilo povolení vydáním pěstounské knížky, v níž pěstoun potvrdil, že vzal na vědomost povinnost, spojené s výkonem péče o cizí dítě a že je ochoten ji plnit. Dále byla možná pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny, bez soudního schválení. Tento způsob péče se potom měnil ve svěřování dětí prarodičům nebo jiným příbuzným.

Na Moravě vznikla myšlenka tzv. rodinných kolonií, které se rozšířily i do Čech. Rodinné kolonie byly zakládány v několika sousedních obcích, kde sociální pracovníci vyhledali vhodné rodiny a svěřili jim děti do pěstounské péče. Jelikož byly

1 V podobném duchu směřovaly i úvahy o Křížkovci Zdrávu. Kromě toho je třeba uvést i jiné významné osobnosti, 2006, č. 2, s. 33–37.

rodiny v blízkém sousedství, bylo snazší kontrolovat je i pomáhat jim v případě potřeby s výchovou svěřených dětí. Začátkem dvacátých let spravovaly Okresní péče o mládež 16 rodinných kolonií, v roce 1937 již 24.¹

Po roce 1948 došlo k podstatným změnám. Zařízení, jež měla status nálezců, byla přejmenována na ústavy péče o dítě. Pěstounská péče ve všech formách, kromě příbuzenské, byla zrušena r. 1950, děti z pěstounských rodin byly převedeny do dětských domovů a pěstounská péče byla znovu obnovena až po 23 letech.²

Na rozdíl od prvorepublikových názorů, kdy „moderní péče o mládež směřuje k tomu, aby ústavní péče dostala se dětem účelným, kdežto děti normální, které jsou vychovávány sociální péčí, aby byly vychovávány v rodinách pod dozorem Okresní péče o mládež“³, se začaly prosazovat názory, že jednou z hlavních forem náhradní výchovy dětí, kterou může společnost soustavně a plánovitě řídit, kterou je třeba dále rozvíjet a zdokonalovat, je ústavní výchova dětí. Na základě vědeckých poznatků však bylo zjištěno, že tehdejší právní úprava neposkytovala dostatek diferencovaných forem náhradní výchovy a proto bylo navrženo doplnění a prohloubení dosavadního systému zařazením formy pěstounské péče. Tímto došlo k přijetí zákona o pěstounské péči č. 50/1973 Sb. Chtěla bych zdůraznit, že k začlenění této formy došlo po pečlivé a publikované vědecké práci několika českých psychologů.

Pěstounská péče byla tedy do 1. 4. 2000 upravena ve zvláštním zákoně č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, který se k tomuto datu zrušil a právní úprava pěstounské péče přešla do zákona o rodině č. 94/1963 Sb., kde je upravena v § 45a – § 45d. Hmotněprávně se v podstatě nic nezměnilo, jen drobná formulace vypáďla, v ustanovení § 2 zákona o pěstounské péči bylo zdůrazněno, že pěstounskou péči soud nařídí z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé. Toto do zákona o rodině nebylo převzato, i když se to ještě dlouho tradovalo. Mám za to, že stejně prognózu vývoje snace rodiny a případného vrácení dítěte, tedy, jestli příčiny budou dlouhodobé nebo krátkodobé, není nikdy spolehlivě možno předvídat.

Od 1. 1. 2014, kdy nabude účinnosti nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., bude pěstounská péče upravena v ustanoveních § 958 – 970 NOZ. Pěstounskou péči chápeme jako tradiční soukromoprávní institut s veřejnoprávními rysy, které spočívají v jejím zprostředkování, organizaci, hmotném zabezpečení a kontrole.⁴

Tato forma péče znamená, že se světuje nezletilé dítě do péče fyzické osobě (pěstounovi), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěření do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Do pěstounské péče jednoho z manželů je možné světit dítě jen se souhlasem druhého manžela. Dítě může být světo-

také do společné pěstounské péče manželům. V takovém případě vykonávají práva a povinnosti ke svěřenému dítěti společně.

Dítě se právně nezačleňuje do rodiny tak, jak je tomu u osvojení. Nemění se mu ze zákona jméno ani příjmení, rodičům zůstává zpravidla zachována rodičovská zodpovědnost, nichou se zásadně s dítětem svěřat a mají k němu i nadále vyživovací povinnost a nezanikají právní vztahy dítěte k jeho původní rodině. Zákon ovšem počítá se vznikem individuálního vztahu mezi dítětem a pěstounem – „pěstoun při péči o osobu dítěte vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů“ (§ 966 odst. 2 NOZ). Pěstoun se stává nositelem práv a povinností rodičů v oblasti výchovy dítěte, je povinen se o dítě starat osobně. Pokud jde o zastupování dítěte, je pěstoun omezen jen na zastupování v běžných věcech. O podstatných záležitostech týkajících se dítěte (volba povolání, souhlas s lékařským zákrokem, podání žádosti o vystavení cestovního dokladu) rozhodují jeho rodiče, kteří zůstávají zákonnými zástupci dítěte, pokud nebyli zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Má-li pěstoun za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat rozhodnutí soudu.⁵

Pěstounovi také nevzniká vyživovací povinnost k dítěti, ledaže by vyplývala z jiného rodinněprávního vztahu (tzv. příbuzenská pěstounská péče). Vyživovací povinnosti jsou povinni plnit rodiče dítěte svěřeného do pěstounské péče. Nárok na výživné určené rozhodnutím soudu na dítě, jemuž náleží příspěvek na úhradu potřeb podle zvláštního předpisu,⁶ přechází na stát (Úřad práce).⁷ Jde o případ legální cesse. Jestliže rodiče neplní dobrovolně svou vyživovací povinnost, vymáhá tento úřad výživné do výše vyplaceného příspěvku na dítě jako pohledávku státu výkonem rozhodnutí. Je-li výživné vyšší než příspěvek, vyplácí se rozdíl, který náleží dítěti, pěstounovi.

Změny v novém občanském zákoníku

1. Nový občanský zákoník výslovně nově vymezuje pěstounskou péči jako dočasnou, na dobu, po kterou rodičům brání překážka v osobní péči. Zde dochází k posunu pojetí pěstounské péče jako dlouhodobé, jak to bylo zakotveno v zákoně č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. Nicméně, i v budoucnu se počítá s tím, že pěstounská péče může být krátkodobá, střednědobá i dlouhodobá. S touto zásadou souvisí i nově výslovně vyjádřená zásada, že rodič může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Součástí návrhu vyhoví, pokud je to v souladu se zájmy dítěte. Ačkoli již v současné právní úpravě je samozřejmě možné, aby rodiče požádali o navrácení dítěte, zákon spíše počítá s tím, že pěstounská péče bude zrušena,

1 Majbíková, Z., Náhradní rodinná péče, Iurist, Praha 1999, str. 25–30.

2 V podobném smyslu Schiffrer, M. a kol., Péče o děti v ČSSR, SPN, Praha 1971, str. 8–23.

3 Bratčák, F., Šolcák, J., Rozmístění Československého občanského zákoníku, Larcus, Praha 1933, str. 888.

4 Rabustová, Sana, Záhřevní, Michaela, Kari občanského práva – mntary ozdrntního práva, Praha C.H.Beck, 1996, 1. vydání, str. 125.

5 § 46 odst. 2 z.č. 94/1963 Sb., o rodině.

6 § 17 a § 38 z.č. 117/1995 Sb., o státní sociální pomoci.

7 § 19 odst. 4 z.č. 350/1999 Sb., o sociální právní ochraně dětí.

pokud neplní svůj účel (zejména, pokud o to požádá pěstoun, viz ustanovení § 45a odst. 4 ZOR).

2. Pěstounská péče na přechodnou dobu bude na rozdíl od současné právní úpravy v ustanovení § 958 odst. 3 NOZ jen zmíněna s tím, že podrobnosti stanoví zákon o sociálně-právní ochraně dětí. V současné době jak zákon o rodině tak ZSPOD definují podmínky pěstounské péče na přechodnou dobu.
3. Práva a povinnosti pěstouna může nově soud vymezit jinak než je tradiční rozsah jeho oprávnění. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud (§ 966 NOZ). Může tedy nad rámec zastupování a (nově výslovně) správy jmění v běžných záležitostech stanovit, že pěstoun bude dítě zastupovat i v určitých, přesně vymezených podstatných záležitostech. Například pokud je rodič delší dobu nečinný.
4. O předpěstounské péči (§ 963 NOZ) může nově rozhodovat vedle orgánu sociálně-právní ochrany dětí i soud. Dosud tak činí jen orgán sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností (ustanovení § 19 odst. 1 písm. b) ZSPOD). Předpěstounská péče je tradičně, na rozdíl od preadopční péče, fakultativní. Nově se stanoví, že soud může její délku vymezit jinak, než jsou současně maximální 3 měsíce. Může být tedy stanovena i na delší dobu a po tuto dobu bude pěstoun pobírat dávky pěstounské péče. Předpěstounská péče stanovená soudním rozhodnutím bude především v případech přibuzenské pěstounské péče, když se neprovádí zprostředkování. Nad průběhem a úspěšností předpěstounské péče vykonává posom dohled soud (§ 963 NOZ).
5. Společnými pěstouny se rozumí/zastávají pouze manželé, nemožou to být ani druh a družka, ani registrovaní partneři.
6. Nově se stanoví v § 964 odst. 2 NOZ, že před rozvodem manželské pěstounů musí soud upravit jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, tedy zejména, kdo bude nadále výlučným pěstounem, jelikož rozvodem společná pěstounská péče zaniká. V současné době dojde nejprve k rozvodu pěstounů a teprve poté soud rozhoduje o tom, kdo bude nadále výlučným pěstounem.
7. Jak již bylo zmíněno, jako zásada se vyjadřuje pěstounská péče s účastí rodičů. Rodiče mají zásadně právo na styk s dítětem, jak je to vyjádřeno v ustanovení § 960 odst. 2 NOZ. Rodiče mají právo se s dítětem osobně a pravidelně setkat i právo na informace o dítěti, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak. Tomuto právu odpovídá i povinnost pěstouna udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími přibuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak (ustanovení § 967 NOZ). Soud by tedy mohl styk rodiče s dítětem svěřeným do pěstounské péče zakázat, popřípadě omezit. V zásadě, pokud se rodiče a pěstouni nedohodnou, by měl i styk rodiče

s dítěte vymezit, například jeden víkend v měsíci. Je třeba si uvědomit, že stykem rodiče s dítětem může rodič vykonávat svá rodičovská práva a povinnosti a rozvíjet pocit sounáležitosti s dítětem.

8. Neshody pěstouna a rodiče dítěte: V podstatných záležitostech v současné době rozhoduje rodič, pokud má pěstoun za to, že rodič nerozhodl v zájmu dítěte, popřípadě je nečinný, může podat soudní návrh, aby nahradil souhlas rodiče. Pokud je rodič nečinný nebo neznámého pobytu, může soud ustanovit opatrovníka ad hoc, aby dítě v konkrétní záležitosti zastoupil. Nově dle ustanovení § 969 NOZ bude možné v případě neshody pěstouna a zákonného zástupce, aby pěstoun nebo rodič navrhli i do budoucna účinnou změnu práv a povinností ve vztahu k dítěti. Tuto změnu práv a povinností bude moci nově navrhnout nejen pěstoun a rodič, ale i dítě. Stejně tak tyto subjekty mohou navrhnout zrušení pěstounské péče soudem.
9. K zániku pěstounské péče nově výslovně dochází dosažením zletilosti, tj. dosažením 18. roku věku nebo uzavřením manželství. Nově bude možno získat svéprávnost i rozhodnutím soudu, § 37 NOZ. Svépřávnost bude možné přiznat na návrh nezletilého nebo jeho zákonného zástupce se svolením nezletilého, pokud prokáže, že je schopen se sám žít a obstarat si své záležitosti a je starší 16-ti let. Proti nesushlasu zákonného zástupce je možné soudně přiznat svépřávnost jen když je to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.
10. Ustanovení o právech a povinnostech pěstouna se nově budu vztahovat i na práva a povinnosti jiné fyzické osoby, která bude pečovat o dítě (dnes § 45 ZR, nově § 953 a násl. NOZ). V současné době práva a povinnosti jiné fyzické osoby musí vymezit soud. Podle NOZ je tradičně bude vymezovat, pokud je nevynechá, použijí se ustanovení o právech a povinnostech pěstounů.
11. Nově se výslovně vymezuje vztah mezi přibuzenskou pěstounskou péčí a svěřením do péče jiné fyzické osoby (§ 957 NOZ). I když se to v současné době dovozuje, je dle mého názoru dobře, že to bude výslovně uvedeno. Pokud nebude možné rodičům nebo ostatním přibuzným v řadě příjím (typicky prarodiče) uložit vyživovací povinnost k dítěti, není v zájmu dítěte, aby bylo svěřeno do péče jiné fyzické osoby, ale bude svěřeno do pěstounské péče, která je státem financována.
12. Poslední výslovně bude i v NOZ (dnes v § 20 odst. 2 písm. b) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) upravena zásada, že zprostředkování pěstounské péče se neprovádí, podala-li návrh na svěřením dítěte do pěstounské péče osoba dítěti přibuzná nebo osoba blízká dítěti nebo jeho rodině – viz § 962 odst. 2 NOZ. Ujala-li se osobní péče o dítě osoba přibuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte. Aby nedocházelo jen k pasivnímu potvrzování faktického stavu po delší době, která nemusí být dítěti ku prospěchu, je uložena všem – tedy i osobám přibuzným a blízkým

oznamovací povinnost ohledně přijetí cizího dítěte do své péče [stav. § 10a, § 20 odst. 2 písm. b) citovaného zákona].

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Jelikož v současné době (podzim 2012) je velmi živé téma pěstounské péče na přechodnou dobu, chtěla bych se vyjádřit i k této problematice. Mám za to, že zákonnodárce má povinnost zpracovat systém péče o děti separované od rodičů. Tento systém by měl poskytovat co nejširší škálu možných způsobů a forem péče o dítě, o které nemohou, ať již z dlouhodobých nebo krátkodobých důvodů, pečovat jeho rodiče. Tyto formy jsou různorodé a vyvářejí škálu od identického právního začlenění dítěte do rodiny (osvojení) až po výchovu ústavní, kde je nejméně prvotní individuální výchovy dítěte konkrétní osobou. To, co je jim všem společné, je, že vznikají dva základní výchovné prostředí: a) soudu. Při rozhodování soudy vycházejí z úzké spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí, které vedou agenda spojenou s předáním dítěte z původní rodiny do náhradního výchovného prostředí.

Všem formám náhradní péče je dále společná základní charakteristika – dítě je vychováno lidmi, kteří nejsou jeho biologičtí rodiče. Ovšem sestupnou řadou od adopcí ke klasické ústavní výchově ubývá znaků rodinné výchovy. A tento sestup naznačuje, v jaké míře mohou být uspokojovány základní psychologické potřeby dítěte i potřeby jeho vychovatelů. Každá z forem náhradní péče má svá slabá místa, neplatí tu hodnocení lepší – horší, ale spíše vhodné – méně vhodné.

Jelikož životní situace jsou velmi různorodé, mám i já za to, že pěstounská péče na přechodnou dobu má své, ale bohužel dle mého názoru, omezené pole působnosti. Je vhodná u dětí, u nichž je jisté, že budou osvojeni, a jen se čeká na uplynutí doby pro souhlas rodičů, popřípadě na rozhodnutí, že souhlasu není třeba. Nicméně takové dítě musí mít i prognózu příznivého a zdravého fyzického vývoje. Otázka je, co s rizikovými novorozenci a zda vlastně všichni děti, které mají být umístěny do osvojení nejsou v podstatě rizikové. Věk, psychologický i somatický stav, stupeň narušených vztahů mezi rodiči a dítětem, šíř rodina, prognóza vývoje dítěte jsou dle mého názoru rozhodující faktory, které rozhodují o formě náhradní rodinné výchovy. Proto nemůže být jedna z forem již předem, ze strany státu, favorizována, prohlášena za lepší. Jak osvojení, tak pěstounská péče standardní, i na přechodnou dobu, vedle toho světení do péče jiné fyzické osoby i ústavní výchova, mají své místo v systému péče o dítě separované od svých rodičů.

Samozřejmě vycházím z obecně uznávaného a i vědecky ověřeného poznatku, že optimálním výchovným prostředím dítěte je jeho biologická rodina, pokud ona neplní funkci, tak náhradní rodinné prostředí. S ohledem na předchozí však pochybují o tom, že pěstounská péče na přechodnou dobu je tím optimálním prostředím jak pro uspokojování základních potřeb dítěte separovaného od rodičů, tak vychovatele.

Případové konference, aneb od teorie k praxi – workshop Věra Bechyňová, STŘEP, o. s. – České centrum pro sanaci rodiny

V průběhu workshopu ve dvou na sebe navazujících blocích (v rozsahu vždy po 1,5 hodině) se účastníci věnovali teoretickým i praktickým dovednostem užitečným pro přípravu a realizaci případových konferencí (dále jen PK). PK zahrnuje novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí (plánovaná účinnost od 1. 1. 2013) jako účinný nástroj k multidisciplinárnímu řešení situací ohrožených dětí a jejich rodin.

Workshopu se zúčastnilo 48 sociálních pracovníků/ek OSPOD, kurátorek pro děti a mládež, sociálních pracovníků věnujících se poskytování sociálních služeb v nestátních neziskových organizacích průřezově všemi kraji ČR.

PK většina z přítomných vnímala jako nový přístup k řešení obtížných situací ohrožených dětí a jejich rodin, ke kterému se chceli aktivně dozvědět co možná nejvíce podnětů a konkrétních příkladů z praxe od ostatních přítomných kolegů i lektorky workshopu.

Co bylo na workshopu vyjimečné?

V jeho průběhu nedocházelo k brzdám v dynamice práce poměrně početné skupiny účastníků v podobě střídání na pracovní přetřetí, nespolutracující klienty, ap. Přítomní využili s minimální přestávkou celou dobu workshopu pro skupinovou práci na níže uvedených tématech.

V rámci prvního bloku byla probírána témata potřebná pro přípravu a realizaci PK:

- Co to je PK a jak se liší od jiných používaných nástrojů týmové pomoci (např. od komise sociálně-právní ochrany dětí).
- Jaké typy PK se v praxi realizují (např. klasická úvodní, průběžná, závěrečná, urgentní, motivační, metodická, expertní).
- Procesní role PK (iniciátor, svolavatel, koordinátor, moderátor, zapisovatel).
- Účastníci PK a principy motivace k účasti rodičů příp. dětí/dalších odborníků.
- Definice cíle PK (nejen dle metody SMART).
- Principy komplexního/multidisciplinárního vyhodnocování situace dítěte a rodiny.
- Principy týmového plánování (jak plánovat, aby se podařilo alespoň část naplánovaných kroků realizovat v praxi).

V druhém bloku se přítomní účastníci věnovali rozboru vybrané kauzistiky (výběr provedla celá skupina účastníků ze třech navržených kauz). Vzhledem k časové dotaci workshopu a počtu účastníků byla práce s kauzistikou zaměřena na přípravu PK a na roli svolavatele při její přípravě. Konkrétně se jednalo o tyto oblasti:

- Jaký typ PK bude potřeba svolat (po diskusi byla zvolena klasická-úvodní)
- určení procesních rolí,
- určení koeho svolavatel pozve, proč a jakou formou,
- definice návrhu cíle,
- jeho ověření dle principů metody SMART,
- vytvoření seznamu přípravy PK pro svolavatele – jaké konkrétní organizační i obsahové kroky bude potřeba pro kvalitní přípravu udělat,
- volba, zda je potřeba koordináční schůzka, určení jejího obsahu,
- podmínky pro přípravu rodičů a péstosunů pro účast při realizaci PK.

(Príchody) a odchody detí z profesionálnej rodiny – Tematická skupina, workshop

Mgr. Andrea Hudeková, Detský domov PečeňadyMgr. Danka Pukancová, Rodinný detský domov Piešťany – Kocurice

Dočasná alebo prechodná starostlivosť o deti v profesionálnej rodine bola vo svojich počiatkoch témou veľkých diskusií. A to najmä v súvislosti s traumou, ktorú môžu po čase zažiť deti, ale aj profesionálni rodičia pri odchode dieťaťa do osvojenia alebo späť do biologickej rodiny. Rovnaká téma rezonovala aj v diskusií počas workshopu. Po takmer 7 – ročných skúsenostiach násimne skonstatovať, že naopak práve absencia bezpečnej vzťahovej väzby v kritickom období vývinu dieťaťa má ťažšie následky než smútok a neistota, ktorú prináša odchod dieťaťa z profesionálnej rodiny.

Hlboko oslovujúci fakt, vyplýva z výskumu o tom, že v detských domovoch sa často objavujú deti rodičov, ktorí sami pred pár rokmi opustili brány detského domova. Pomúka sa otázka, ako bezpečný a stabilný vzťah si zažili sami rodičia detí v detských domovoch a akú vzťahovú väzbu im sami dokázali v súvislosti s tým poskytnúť. A tu sa ukazuje jednoznačná potreba podpory vzťahovej väzby u detí odlúčených od svojich rodičov. Motiváciu pre tieto úvahy a snahy poskytujú teoretické prístupy i praktické poznatky:

- Každý človek žije na duševnej úrovni vo vzájomnom prepletení vzťahových väzieb, ktoré zahŕňajú najmenej štyri generácie. Tým, akú vzťahovú väzbu poskytneme deťom dnes, kladieme základy pre bezpečie a stabilitu detí ďalších troch generácií.

- Ústrednou vzťahovou väzbou pre každého človeka je väzba na matku. Táto väzba sa pre neho stane modelom pre všetky ďalšie vzťahy, v ktorých vzniká emocionálna blízkosť (John Bowlby, napríklad in Haáto). To sa týka predovšetkým vzťahov k otcovi a k súrodencom, ako aj k osobám, s ktorými sú rodičia viazaní. Sú tu teda i ďalšie dôležité citové väzby: otec – dieťa, muž – žena, dieťa – dieťa.
- Túžba po väzbe k matke, ktorá dáva istotu, pretrváva po celý život. Dieťa si vytvára väzbu na opatrovateľskú osobu (matku), aj keď sú jeho potreby minimálne uspokojované. V takom prípade však ťažko hovoriť o bezpečnej vzťahovej väzbe. Neistá (vyhľadá, ambivalentná, dezorganizovaná) vzťahová väzba, ktorá neposkytuje istotu, vedie k rozvoju závislosti, vytváraniu pseudoautonómie, ťažkostiam so zvládaním pocitov, nespoľohu vo vzťahoch, prípadne útekom do choroby.

Ako tri nevyhnutné predpoklady pre zdravý vývin dieťaťa odlúčeného od pôvodných biologických rodičov a dočasne umiestneného v profesionálnej rodine sa v praxi ukazujú:

1. Vytvorenie bezpečnej vzťahovej väzby medzi dieťaťom a profesionálnym rodičom po príchode do rodiny
2. Príprava (dieťaťa aj profesionálnych rodičov i ostatných členov tejto rodiny) na odchod dieťaťa z profesionálnej rodiny.
3. Postupný proces prechodu dieťaťa do biologickej rodiny alebo osvojenia, či inej formy náhradnej rodinnej starostlivosti (a to najlepšie za podmienky pokračujúceho vzťahu profesionálnej rodiny s novou rodinou dieťaťa).

Pri vzťahovej väzbe detí prichádzajúcich do profesionálnej rodiny sa vynárajú tieto otázky, na ktoré je nevyhnutné hľadať odpovede a ktorých sme sa venovali na workshope:

- Ako sú deti pripútané?
- Ku komu sú deti pripútané?
- Ako zvládnuť odlúčenie detí od vzťahovej osoby?
- Ako zabezpečiť stálosť dieťaťa v dočasnej profesionálnej rodine?

Ako sú pripútané?

Deti prichádzajúce do profesionálnej rodiny často nezažili bezpečnú vzťahovú väzbu

- Ranné detstvo prežili v rodine, kde ich rodičia (matka) mali veľa existenciálnych ťažkostí, nemali dostatočné rodičovské zručnosti, podporu rodiny, boli závislí... alebo

- Nemali ešte príležitosť vytvoriť si bezpečnú vzťahovú väzbu – Ranné detstvo prežili v zariadení bez blízkej opatrovateľskej osoby...

Ku komu sú deti pripútané?

Rodič?

Profesionálny rodič?

Osvojiteľ?

Peštin?

NIKTO?

Ako zvládnúť odlúčenie od vzťahovej osoby?

Hoci ich vyňatie je v ich najlepšom záujme a väzba s opatrovateľskou osobou (matkou) nebola často bezpečná, deti odlúčenie vždy prežívajú ako stratu. Ich najčastejšími reakciami na odlúčenie – stratu väzby sú:

- úzkosť a panika
- zlosť a protest/vzdor
- stiahnutie sa a rezignácia
- vyjadrenie duševnej bolesti na telesnej úrovni

Ak teda u dieťaťa pozorujeme takéto prejavy, je dôležité uvažovať o tom, že ich príčinou môže byť prežívanie straty. Riešením je poskytnutie dôverného „liečivého“ vzťahu.

Ako teda poskytnúť dieťaťu bezpečnú vzťahovú väzbu v podmienkach profesionálnej rodiny a zabezpečiť pre neho stabilitu?

V prvom rade je potrebné vypestovať a posilniť u profesionálnych rodičov **postoj** podporujúci dôverný vzťah. Tento žiaduci postoj by sa dal vyjadriť v posolstve: „Som tu pre teba“ a „Mám ňa rád“.

Ďalším predpokladom je **vyladenie profesionálneho rodiča**, ktorý má ambíciu stať sa vzťahovou osobou pre dieťa. Od profesionálneho rodiča to vyžaduje empatiu ako schopnosť a ochotu vstúpiť sa do prežívania dieťaťa. To však samo o sebe nepostačuje. Nevyhnutné je zladenie zručností a schopností profesionálneho rodiča s potrebami konkrétneho dieťaťa (napríklad vek dieťaťa, či jeho zdravotný stav). Zvlášť u starších detí je dôležitý tiež súlad temperamentu profesionálneho rodiča a dieťaťa (nie každá profesionálna rodina je vhodná pre každé dieťa).

Potrebné zručnosti profesionálneho rodiča vyplývajú z úloh, ktoré vykonáva v prospech podpory dôverného a bezpečného vzťahu:

- Intenzívny kontakt (fyzický a zrakový) s dieťaťom
- Prejav bezpodmienečnej lásky a prijatia
- Ochrana a obhajoba dieťaťa
- Posilňujúci rozhovor s dieťaťom – o príčinách krízy v rodine
- Posilňovanie rodinných väzieb – plánovanie návštev
- Zahŕňutie rodičov a iných príbuzných do starostlivosti a plánovania
- Pomoc rodine pri „ozdravení“ vzťahov.

Posledným z kľúčových predpokladov pre vytvorenie dôverného a bezpečného vzťahu s dieťaťom je **dostatok spoločného času**.

Vyváranie a podporovanie vzťahovej väzby v podmienkach profesionálnej rodiny naráža na mnohé obmedzenia. Preto je nevyhnutná tímová spolupráca všetkých dôležitých ľudí okolo dieťaťa. Základom však ostáva ochota na strane dospelých a vedomie spoločného cieľa – podporiť rozvoj osobnosti dieťaťa a aktivovanie jeho potenciálu. Cítilivá príprava a postupný odchod dieťaťa z profesionálnej rodiny do

- Návrat do biologického rodiny
- Odchod do peštinkej rodiny
- Odchod do osvojenia
- Odchod do dospelosti

Predpokladá tímovú spoluprácu a správanie profesionálnych rodín v celom procese starostlivosti o dieťa. V našich podmienkach je to zodpovednosťou detského domova, ktorého súčasťou je profesionálna rodina. V diskusií zazneli obavy práve z toho, kto a na akej úrovni bude poskytovať servis pestúnskym rodinám na prechodnú dobu v podmienkach Českej republiky.

Zážitok z pocitov, ktoré prežívajú všetci zúčastnení v situácii plánovania odchodu dieťaťa z profesionálnej rodiny sme poskytlí v rolovej hre vychádzajúcej z konkrétnej kauzistiky.

Kazuistika „Odchod dieťaťa z profesionálnej rodiny“ – príbeh Karolíny

Koncom leta sa v bratislavskej pôrodnici narodilo zdravé dievčatko Karolína, ktorú ma ale bolužiat pri pôrode umrela matka Zdenka na vyčerpanie. Každé ročička dieťaťa, ktoré spolu už niekoľko rokov žili v spoločnej domácnosti, neboli manželka a matka nastúla pre náhle úmrtie oznámiť otcovi dieťaťu, stalo sa, že na svet prišlo dieťaťko, ktoré „podľa zákona“ nemalo ani jedného rodiča. Aj keď otec Karolíny bol do chvíle, kým nezačali komplikácie pri pôrode, ako otec dieťaťa ho neuznal. Úradny hneď oslovil rodičov matky dieťaťa a až tesne vysvitlo, že matka svoje zbatekstvo pred budúcimi starými rodičmi z nezamýšľaných dôvodov tajila. Otec matky veľmi jednoznačne odmietol starať sa o sestra Karolínu a stará mama nemala obavu ani vôľa prejsť sa rozhodnutím „mlápy rodiny“. Po matke Karolíny oslavo ešte jedno maloleté dieťa, jej staršia 12 ročná dcéra Veronika, ktorá si zobrala do starostlivosti jej otec, prvý manžel Zdeny.

A tak sa stalo, že malá niekoľkohodinová Karolína putovala do detského domova, ktorý ju, ako to naše zákony nariaďujú, umiestnila do profesionálnej rodiny pani Ery. Otec Karol sa o svoju dcéru od prvej chvíle veľmi zaujímal, dožadovať sa stretnutí, ktoré sa veľmi rýchlo začali realizovať v rodine p. Ery, pretože žiadne ohrozenia zo strany otca dieťaťa sa nepredpokladali. Začala sa intenzívna dokazovanie, že p. Karol je otcom dieťaťa a má vytvorené podmienky a tiež vôľa, schopnosť a zručnosť na to, aby si mohol svoju dcéru odviesť domov a starať sa o ňu. Táto tvrdenia trvalo presne rok. Prvá máštrava Karol sa svojou už aj prúd nádom uznávanou dcérou boľa na hrube matky, pretože to bol práve rok, čo odišla z tohto sveta.

Psychické potreby detí sú známe už niekoľko desaťročí. Podobne je známe, že istota, ktorá pochádza z centrálnej vzťahovej väzby, je základom pre autonómiu, dôveru vo vzťahoch a duševnú zdravie. (Ruppert, www.franz-ruppert.de) Prvé vzťahy v živote dieťa ovplyvnia jeho celý život, jeho vzťah k iným ľuďom, hodnotám, k morálke, k spoločnosti.

Ako psychológ mám skúsenosť s deťmi, ktoré mali vzťah so svojou matkou a útle detstvo prežili v relatívnom bezpečí materskej náruče i s deťmi, ktorý takýto vzťah nikdy nemali. Rozdiely sú veľké. Kým deti s vyrovnaným vzťahom k matke nemajú pochybnosti o svojej identite, dokážu i napriek prežitým traumám dôverovať ľuďom a vytvárajú si nové vzťahy, ľahšie prijímajú hodnoty spoločnosti, deti, ktoré prežili detstvo putovaním z jedného zariadenia do druhého majú veľmi labilnú identitu založenú prevažne na tvrdení „ja som ten, čo ho nikto nechce“. Je pochopiteľné, že majú poruchy správania, nestále vzťahy, sú zamerané na okamžité zasky a morálne sú nanajvýš prispôsobivé svojmu okoliu.

Zameriam sa najprv na psychické potreby detí, ako ich na základe prác profesora Matějčka formulovali Bakalář a Klégrová (Bakalář, Klégrová 2000). Prosím aktívneho čitateľa, aby si predstavil napr. dieťa do troch rokov, ktoré má všetky uvedené potreby a pokúšal sa spolu s autorkou tohto článku odpovedať na otázku: Dokáže detský domov naplniť túto potrebu dieťaťa?

1. Potreba určitého množstva, kvality a premenlivosti vonkajších zmyslových podnetov: Na prvý pohľad sa zdá, že túto potrebu detský domov zabezpečí, je v ňom predsa krásne vymalované a v postieľkach detí sú hračky. Nezabudnime, že dieťa v rodine prijíma väčšiu podnetov z náručia matky: jej hlas počúva najčastejšie, jej vôňu rozlišuje, jej telesná teplota ho zohrieva, jej starostlivé ruky sa ho dotýkajú, jej tvár sa nad dieťa nakláňa najčastejšie. Matka starostlivosť zabezpečí všetky vonkajšie zmyslové podnety, ktoré sú potrebou dieťaťa a v útlom veku vlastne iné nepotrebuje ani nedokáže prijať.

2. Potreba poznávania, experimentovania, hry a priestor pre sebarealizáciu. Táto potreba sa tak ako predtým optimálne naplňuje v rodine, pretože tá zabezpečuje okrem stálej starostlivosti jednou osobou i kontinuum činnosti a hier, tak potrebných pre dieťa: dieťa potrebuje tú istú úspávku každý večer, schovávať sa s osobou, ktorú dôverne pozná, pozornosť jednej osoby, keď sa pokúša o stavbu veže.... Obmedzené možnosti detského domova a striadanie personálu spomaľujú poznávanie dieťaťa, nehovoriac o tom, že ak sa dieťa necíti v bezpečí materskej náruče, učí sa ťažšie, všetku svoju energiu vynakladá na prežitie.

3. Potreba prvotných citových a sociálnych vzťahov, vzťahy k rodičom, „vzťahovým“ osobám formou bezpodmienečnej lásky a prijatia. Je samozrejme, že túto potrebu dokáže zabezpečiť len rodina. Matka alebo profesionálna matka, ktorá má záujem na budovaní citového vzťahu s dieťaťom a nevedí jej, že je to napríklad dieťa chronicky choré, dieťa so srdcovou vadou, dieťa uplakané,

14 čími zaujímavá situácia nastala, keď sa telefónicky ohlásila stará matka Karolíny s prosbou na profesionálnu matku, či by mohla navštíviť svoju snáčku. Dokooli si stretnúť a starať matka pricestovala zo 150km vzdialenej obce taxákom, spolu so starou sestrou Karolíny Křivonickou (ta bola u nej na prázdninách). Celá táto akcia bola uskutočnená bez uvedenia stáreho otca dieťaťa, pretože ten by s tým nesúhlasil a nedovoľil by uskutočniť návštevu. Dôvody tejto zvláštnej situácie sa p. Eve nepodarilo zistiť, nakoľko o nich nechcel hovoriť. Tieto stretnutia s rovnakým scenárom sa uskutočnili počas jedného roka pobytu Karolíny u p. Ery tri krát.

Profesionálna rodina a hlavne p. Eva celé toto obdobie, keď sa starala o dieťa panna Karola, pripravovala malú Karolínu na znovuzjednotenie ich nesúrodnej rodiny, samu hovorila, že pre ňu bol najkrajší moment, keď si otec prišiel s právoplatným rozsudkom pre svoju dcéru a malá mu akčila do náruče a tešila sa, že prichádza a odovzdať si ju domov.

Dnes žije p. Karol so svojou dcérou a jeho rodičov v trojizbovom byte, je na materskej škole lenke a pravidelne raz týždenne telefonuje alebo mailuje tet Erike, tak dôležitej osobe v prvom roku života malej Karolíny a osobe, ktorá zvládla, povedané jazykom odborníka: vytvoril dieťaťu bezpečnú vzťahovú väzbu, bola tiež zručná na budovanie vzťahu dieťaťa s jeho rodičom a zároveň si s dieťaťom a jeho rodinou vytvorila trvalý vzťah a teda uspokojovať všetky potreby dieťaťa, ktoré sa jej nenarodilo a jeden rok svojho detstva muselo stráviť mimo vlastnej rodiny.

Práca s biologickou rodinou – tématická skupina, workshop

Katarína Výbochová, PhDr., Detský domov v Dunajskej Strede

Abstrakt:

Psychické potreby detí v náhradnej starostlivosti sú predmetom záujmu odborníkov už niekoľko desaťročí. Niektoré potreby dokáže naplniť len rodina – biologická, alebo širšia rodina. Iné potreby dokáže v istom veku suplovať i profesionálna rodina. Niektoré dokáže naplniť detský domov.

Kľúčové slová:

Psychické potreby detí, vzťahová výchova, nástroje vzťahovej výchovy, vzťahová väzba a potreby detí v náhradnej starostlivosti, možnosti použitia nástrojov počítajúcej vzťahovej väzby v detskom domove a v profesionálnej rodine. Biologická rodina a jej význam pre napĺňanie potrieb detí.

nepokojné, vyžadujúce ustavičný doryk a nosenie na rukách. Táto potreba sa naplňuje vo vzťahu, inak vzťahovej väzbe a jej naplnenie v útlom veku ovplyvní dúsivejšie zdravie a vzťahy dieťaťa na celý život.

4. Potreba istoty vo vzťahoch a z nej odvodený pocit základnej životnej dôvery a bezpečia. Táto potreba je naplnená, ak sa dieťaťu – novorodencovi v dlhšom časovom období rýchlo naplnia prejavene potreby, ak sa a vzťahová osoba reaguje na plač a nevoľu novorodenka a čo najrýchlejšie odstráni nedostatok a nepohodu dieťaťa. Hladné dieťa je nakŕmené, keď prejaví hlad, prebálené, keď zaplače, utíšené, ak má bolesť a napĺňanie potrieb dieťaťa sa ne deje podľa vopred daného harmonogramu, časť personálu alebo iných závislých okolností. Dieťa sa v prostredí, ktoré rýchlo reaguje na jeho stav čí bezpečne, isto a ak toto bezpečie nič nenaruší, začne mať pocit, že svet je bezpečný a ľudia okolo neho spoľahliví. Takýto životný pocit v dospelosti je vynikajúcou prevenciou depresii a iných psychických problémov.
5. Potreba stálosti, poriadku a zmyslu v podnetoch, potreba vedenia, disciplíny a dôslednosti zo strany rodičov. Táto potreba je definovaná tak, že plne odráža charakteristiku rodinného prostredia: rodičia sú väčšinou stále ľudia, v starostlivosti o dieťa si vytvárajú istú postupnosť, systém. Naoko sa zdá, že aj detský domov so svojim režimom zodpovedá tejto potrebe, ale zdáme klame, pretože detský domov nespĺňa prvú podmienku: aj osoba, zabezpečujúca stálosť podnetov, by mala byť stále tá istá.

6. Potreba kontaktu v rôznych jeho podobách: kontakt s vrstovníkmi, staršími i mladšími deťmi, s generáciou rodičov i prarodičov. V takomto kontakte sa dieťa učí rozlišovať úrovne spolupráce, empatiu, spolupatričnosť, pomoc mladším, rozdielnosť pohľadov i veku vzťahových osôb. Po centrálnom postavení matky v živote dieťaťa sú ďalšími významnými vzťahmi vzťahy s otcom, so súrodencami, ale významné je i prežívanie vzťahu matky a otca. (Ruppert, 2000)

7. Potreba modelu vhodného, slušného riešenia medzľudských konfliktov: potreba mužského a ženského vzoru a skúseností z rodinného života. Je to ďalšia potreba, zaisťujúca primeranú socializáciu dieťaťa, vstavenia do spoločnosti a prijatia spoločenských noriem správania. Nepovažujem za potrebné ďalej uvádzať význam napĺňania tejto potreby a možnosti detského domova túto potrebu naplňovať.

8. Potreba identity. Človek, málo znalý problémom, sa pozastaví, o akej potrebe identity vlastne hovoríme u detí do veku troch rokov? Táto potreba hovorí o zážitku niekam patriť, mať svoj domov, teritórium, potreba spolupatričnosti s rodinou a citovo prijímajúcim ľudským spoločenstvom primeranej veľkosti. Len v takomto spoločenstve sa naplňuje aj potreba intimity a blízkosti dieťaťa s dospelým. Neskôr samozrejme prichádza štádium uvedomenia si vlastných koreňov a vedomé definovanie vlastnej osoby, ale ak dieťa neprežije nevedomú, bezpečnú a prirodzenú spolupatričnosť do rodinného spoločenstva, má i neskôr problém prijať samé seba, svoj život i svoje možnosti.

9. Potreba samostatnosti, nezávislosti, tendencie robiť veci podľa vlastnej vôle. S prejavmi tejto potreby sa stretávame i u detí do troch rokov bežne, významné je zabezpečiť pružné prostredie, ktoré niekedy umožní dieťaťu vybočiť zo stereotypu a skúšať nové aktivity, prípadne odmietat staré.

10. Potreba spoločenského uplatnenia, sebavedomia a spoločenskej hodnoty zahŕňa nárok dieťaťa byť rešpektované – napríklad s potrebou častejšieho kŕmenia, nosenia, uznania osobnosti a vôle dieťaťa. Je to potreba, ktorej základ sa buduje v útlom veku a pretrváva celoživotne, pozitívne ovplyvňuje usilie človeka o dosiahnutie úspechu.

11. Potreba otvorenej budúcnosti a životnej perspektívy. Možno sa divíte, že má vzťah k životu dieťaťa do troch rokov veku. Ale len dieťa vyrastajúce v bezpečí, s individuálnou pozornosťou rodiny má radosť očakávania, teší sa napríklad na návrat ošeka z práce a učí sa predvídať pozitívne a predvídať aj udalosti rodinného života.

12. Potreba spravodlivosti, spravodlivého hodnotenia a prijímania sa tiež formuje v útlom detstve a súvisí i s mierou pozornosti a bezpodmienečnej lásky, ktorej sa dieťaťu dostáva.

Poznanie a rešpektovanie psychických potrieb dieťaťa určuje prostredie, ktoré naplňuje potreby dieťaťa. Je to jednoznačne rodina, ktorá dokáže potreby dieťaťa naplniť. Detský domov je nevhodným prostredím pre vývin a výchovu dieťaťa nie preto, že jeho zamestnanci vykazujú málo snahy, lásky alebo ochoty vyrastať v starostlivosti o deti, ale preto, že dieťa je biologicky a evolučne predurčené vyrastať v rodine a jeho potreby sa naplňujú len v nej. (Prosím všetkých kolegov, pracujúcich v detskom domove, aby negatívne nevrátili na seba moje uzávery, ale uznali, že dieťa je šťastné a spokojné v rodine, ktorá naplňuje jeho potreby.)

Ak sa snažíme posúdiť, či zmena zákonov a pravidiel v sociálno-právnom systéme je pozitívna alebo negatívna, predstavme si potreby dieťaťa: ak zmena napomáha naplňaniu potrieb detí, je iste pozitívna, napriek tomu, že prináša nové aspekty, nepoznané súvislosti a ťažkosti, veľa zmien v podmienkach práce a jej systéme. Uplnejšie napĺňanie potrieb detí výrazne zlepšuje ich psychický stav v detstve i následne i dospelosti, prispieje k výchove morálnejších a prispôsobivejších dospelých.

Vzťahová výchova začína v rannom detstve, keď deti potrebujú rodičov a starostlivo vybraných vychovávateľov na to, aby prežili a prosperovali.
(Sears, volne in Poloková ...)

Nástrojmi vzťahovej výchovy – tzn. výchovy založenej na rodinných vzťahoch sú:

1. vytvorenie počiatkovej väzby matky a dieťaťa po pôrode
2. dojenie dieťaťa
3. nosenie dieťaťa
4. spanie v blízkosti dieťaťa

5. rýchle reakcie, odpovede na plač a nepohodu dieťaťa
6. zabezpečenie potrieb dieťaťa i rodičov.

Je zrejmé, že dieťa, od narodenia v tesnom kontakte s matkou, dojčené, nosené, spiacie v blízkosti milujúcej osoby, ktorí rýchlo odpovedajú na jeho plač má naplnené všetky svoje potreby. Vezmime si len napríklad **nosenie dieťaťa na rukách, na tele**. Ak narušíme jemu spať k psychickým potrebám dieťaťa, zistíme, že nosenie na rukách uspokojuje prítomnosť množstva premenných vonkajších podnetov (1. psychická potreba), uspokojuje potrebu poznávania a hry v matkinom náručí (2. psychická potreba), uspokojuje potrebu vytvárania prvotných citových a sociálnych vzťahov (3. psychická potreba), uspokojuje potrebu istoty vo vzťahoch (4. psychická potreba). Nosenie matkou uspokojuje i potrebu stálosti a nemennosti, pravidelnosti udalostí (5. psychická potreba), uspokojuje potrebu kontaktu fyzického i sociálneho (6. psychická potreba), uspokojuje potrebu mať model vhodného medziľudského kontaktu (7. psychická potreba) i potrebu identity – dieťa sa spociťuje s matkou a to mu umožňuje hladno sa od nej odklísiť (8. psychická potreba).

Podobné množstvo potrieb uspokojuje i vyvorenie počiatkovej väzby na matku, ale i dojčenie, ktoré paradoxne neuspokojuje len potrebu nasýtenia. Podobne spanie v blízkosti dieťaťa, rýchle reakcie na jeho nepohodu zabezpečujú psychické potreby dieťaťa a prispievajú k pocitu bezpečia a vytvárania prvotnej dôvery.

Na záver si pripomeňme, že vzťahovú väzbu potrebujú i nečlenené deti, ktorých rodičia sa ich vzdajú už v pôrodnici. Pripomeňme si, že podobne ako u chcených detí sa i u nich vytvára vzťahová väzba častým nosením a kontaktom so vzťahovou osobou, spaním v blízkosti vzťahovej osoby, rýchlymi reakciami dospelaj osoby na nepohodu a potreby dieťaťa.

Je zrejmé, že ani najlepší detský domov nedokáže používať tieto nástroje dlhodobu, nedokáže zabezpečiť sŕnku osobu, vzťahovú náruč, ak len neumiestni dieťa **po opustení novorodeneckého oddelenia a bezpodmienečne čo najskôr po pôrode do bezpečnej profesionálnej rodiny**. Každý deť, ktorý dieťa prežije bez možnosti viazať sa, dieťa poškodzuje a narúša. Žiadna strata nespôsobí toľko zla v psychickom vývine dieťaťa, ako nemožnosť dieťaťa viazať sa, ako absencia vzťahovej výchovy.

Na druhej strane je možné a potrebné pripraviť:

- dieťa plynule na zmenu vzťahovej osoby a stratu,
- je možné zabezpečiť obdobie v živote dieťaťa, v ktorej sa významné vzťahové osoby vyskytujú súčasne a prispievajú tak k pocitu bezpečia dieťaťa
- je možné spraviť veľa osvetovej práce v oblasti pochopenia významu vytvárania prvotných vzťahov odbornou i laickou verejnosťou.

Aké potreby dokáže naplniť len biologická rodina?

- V prvom rade sú to potreby identity – na úrovni osobnej (kto som?) rodinnej, etnickej, sexuálnej, pohlavnej... v konečnom dôsledku je jasná identita začiatkom výchovy a rastu dieťaťa

- Sebazpoznanie na rôznych vekových úrovniach – kým malé dieťa sa pozná len ako subjekt, o ktorý sa stará „mama“ – vzťahová osoba – dieťa v ďalších vývinových obdobiach potrebuje nové podnety zo strany rodičov, ktoré prispievajú k jeho sebazpoznaniu – na koho sa podobám, po kom mám oči, akí sú moji rodičia (s dodatkom taký som asi aj ja), atď.

- Hodnota rodiny v očiach spoločnosti ovplyvňuje aj sebaocoznanie dieťaťa, táto hodnota dokáže dieťa ale i okolie rodiny poznať len v kontakte s rodinou
- Biologická rodina uspokojuje potrebu niečiam patriť. Táto potreba je veľmi silná a určujúca a nie je možné patriť k „inštitúcii“. Takáto spolupatričnosť je dočasná, menej cenená a negatívne vydeľuje dieťa u ostatnej populácie.
- Biologická rodina aspoň čiastočne napĺňa potrebu otvorenej budúcnosti ... avšak kontinuitou a stálosťou – rodina a príbuzní tu predsa boli už niekoľko generácií – poskytuje bezpečie a istoty, po ktorých deti prahnú.

Spolupracovať s biologickou rodinou dieťaťa a podporovať ich vzájomné kontakty je iste aj nebezpečné a nevhodné – u výraných a zneužívaných detí. Aj v tomto prípade sú dospelí povinní „upratať“ v prézvaní dieťaťa a zlepšiť jeho vzťahy k ľuďom, obnovovať dôveru v ľudí a prispieť k pochopeniu situácie v jeho biologickej rodine.

Literatúra – internetové zdroje:

- BAKALÁK, E. KLÉGRICOVÁ, J. Detské psychické potreby in čas. Právo a rodina 5/2000 www.ustin.cz/art.asp?art=19
- SEARS, W. in POLKOVÁ, A. Vzťahová výchova (Attachment Parenting), www.zvotca.sk/dieta/roch/2008/06/attachment%20parenting.pdf
- RUPPERT, F. Trauma, väzby a rodninné konzultácie, www.franz-ruppert.de/PP_Buchhaisch.pdf

Francouzská praxe pri udrzovaní rodinných väzob umiestneného dieťaťa – tematická skupina, workshop Detský domov Clair Logis – zařízení ochrany dítěte

Yves Masson, ředitel dětského domova Clair Logis, Paříž

Úloha dětského domova Clair Logis je péče o děti ve věku 4 až 18 let, chlapce a děvčata.

Domov poskytuje péči a vzdělávání, škola je zajištěna mimo domov, ve městě.

Tým dětského domova Clair Logis

- Ředitel
- Technické oddělení

- Lékařské a zdravotnické oddělení – ošetrovatelka, psycholog
- Účetnictví Sekretariát
- Údržba kuchyně

Vedoucí vzdělávacích služeb

- předškoláci – Veveřky
- školáci – Skřítci
- dospívající

Práce s rodinami

- Dětský domov se nachází v blízkosti rodin, což umožňuje udržovat rodinnou vazbu nebo alespoň pracovat na obnovení této vazby a vztahu.
- Vybudování vztahů vyžaduje důvěru s pomocí jasněho dialogu, kde aktivity – instituce jsou transparentní a respektují její (jejich) závazky.
- Základy práce:
  - Asistence rodičům tak, aby mohli naslouchat svému dítěti
  - Diskuze s rodinou týkající se všeobecného nasměrování dítěte
  - Příprava na trvalý návrat do rodiny

Zákon z 2. ledna 2002

- Akt byl přijat jednohlasně.
- Akt obnovení lékařsko-socialní aktivity.
- Právo uživatele.
- Zúčastnění uživatelé.
- Ochrana a účast.
- Změny forem péče.
- Přísnejší kontroly.

Zákon z roku 2007

- Specifikuje rozhodnutí z roku 2002, zákon o ochraně dětí.
- Rozhodnutí učiněná Clair Logis by se měla týkat možné soudržnosti rodičů.
- Hostitelská sekvence je způsob různorodé péče o dítě, které je v ochraně.

Hostitelská sekvence

- Cíl hostitelské sekvence
- Je to způsob nabídky a přijetí, který je přizpůsoben každé situaci rodiny.
  - Poskytuje individuální asistenci rodinám ve spolupráci s nimi, nikoliv v izolaci.
  - Nesoustředí se na jediný postup jako je umístění, ale pružně užívá postup, zejména při začlenění konceptu změny rodiny během času.

Hostitelské pořadí/sekvence

Popis efektivní akce:

- Akce v rámci rodiny a ve spolupráci s rodinou, založené na společném projektu, který je specifický a jasně písemně definován.
  - Sociální a vzdělávací podpora dětí v jejich přirozeném prostředí v kontextu s pořadím umístování dětí do dětského domova, s hostitelskou rodinou a dětským domovem.
  - Krizové přijetí v Clair Logis je k dispozici 24/24. Přivítání je provedeno zaměstnanci, kteří již sledovali dítě v prostředí rodiny (a tím mohou zvládnout krizové situace jednodušeji).
  - Výchovatel navštěvuje domov dítěte nejméně jednou týdně. Organizuje neformální setkání během doprovodu.
- #### Management
- Naslouchání požadavku na asistenci, s formulovanými problémy
  - Implementace projektů se stanovením odpovědností
  - Pracovní metody ve vztahu k akcím, událostem a činným rozhodnutím.
  - Tok informací a porozumění.
  - Vnitřní komunikační směrnice, které respektují všechny obavy a návrhy každého.

Projekt CHILDHOOD LINKS

PhDr. Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s., Brno
 Mgr. Tereza Jandová, Soukromý dětský domov Korkyně

Inovativní metoda pro udržení vztahů

mezi rodinami a dětmi v ústavní nebo
 pěstounské péči v Evropě

Leonardo – Přenos inovací

(říjen 2011 – září 2013)

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Od roku 2005 prosazuje Evropská komise zachování vazeb dětí
 umístěných v ústavní nebo pěstounské péči s jejich rodinami

- ne všichni odborníci doposud zastávají v těchto otázkách shodná stanoviska, chybí jasné podklady, informace a závěry z výzkumných šetření;

- profesionálové, kteří se zabývají péčí o děti a jejich průběžným sledováním, potřebují metody a nástroje, které by pomohly udržet odpovídajících vztahů a kontaktů dětí s jejich rodinami.

Situace v České republice, pokud jde o rodinné vztahy a vazby dítěte v době, kdy je dítě umístěno do ústavu výchovy nebo do pěstounské péče

- situace v ČR: nízký respekt k ochraně přirozených rodinných vztahů a jejich podpoře v případě umístění dítěte;
- omezení nebo přerušení kontaktů mezi dítětem a jeho blízkými představuje vážné riziko pro psychosociální vývoj dítěte;
- důsledky jsou pro dítě velmi závažné a často jsou nevratné, mohou komplikovat proces dospívání stejně jako vývoj pozitivní osobní identity a také mohou zabránit sociálnímu začlenění v dospělosti;
- tato nepříjemná situace byla rovněž potvrzena v rozhodnutích Evropského soudu pro lidská práva a také na základě analýzy systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, které provedli v roce 2011 experti z Kanceláře veřejného ochránce práv.

Jádro projektu

CEFERH vyvinula přesnou a kompletní metodu, včetně softwaru TRIADE a vzdělávacích programů, která sociálním pracovníkům a pracovníkům dětských domovů umožňuje:

- prohloubit jejich vzdělání,
- zvýšit profesní kompetenci v procesu rozhodování,
- vyhnout se posuzování „a priori“ a dogmatickým přístupům.

Cíle CHILDHOOD LINKS

- přenos této tréninkové metody do evropských zemí
- a příprava podmínek pro její obecné uznání.

Autor metody Robert MICHIT (CEFERH – Grenoble, Francie)

Metoda je založena na strukturovaném rozhovoru a reflexi rozhodovacího procesu a je stanovena ve třech fázích:

1. objasnění skutečnosti a již provedených kroků v daném problému
2. vyjasnění přijatých rozhodnutí v daném problému
3. vysvětlení rozhodovacího procesu (zaměřeno na určitě rozhodnutí v daném problému)

Partneři

Konsorcium CHILDHOOD LINKS se sestává z 8 partnerů ze Španělska, Itálie, České republiky a Francie, (školicí střediska, university, dětské domovy).

Partneři budou přizpůsobovat, testovat a vyhodnocovat existující francouzskou metodu, zahrnující jak obsah vzdělávání tak i TRIADE software. Tento nástroj bude rozvíjen, přeložen a bude vypracován technický návod k jeho používání.

Tato fáze testování umožní přizpůsobení požadavkům každého evropského odborníka, stane se nástrojem ke zlepšení každodenního procesu rozhodování a činnosti v komplexní, diagnostické nebo vzdělávací práci.

Česká republika: TRIADA – Poradenské centrum ve spolupráci se Soutkromým dětským domovem v Korkyni a Dětským domovem Piesňany – Kocurice.

Aktivita občanského sdružení TRIADA – Poradenské centrum

- od roku 2004 systematické zavádění koncepčních a metodických změn v oblasti péče o ohrožené děti
- služby pro rodiny v nepříznivé situaci
- služby pro rodiče dětí, které jsou umístěny v ústavu výchově
- odborná příprava budoucích pěstounů
- odborné služby a doprovázení při výkonu pěstounské péče
- skupinové a vzdělávací aktivity zaměřené na zvýšení úrovně pěstounské péče
- vzdělávací programy pro sociální pracovníky, pracovníky poraden a další odborníky v oblasti práce s ohroženou rodinou a dítětem.

Do projektu je zapojen Soutkromý dětský domov Korkyné

- více než 5 let systematické práce s rodinami umístěných dětí
- speciální terénní sociální pracovníce, která pracuje pouze s rodiči
- vypracovaná metodika, jak postupovat v kontaktu s rodiči (v souvislosti s přijetím dítěte do DD, v průběhu pobytu i při odchodu z DD)
- rodiče a DD jsou partnery při výchově svých dětí, participují na všech důležitých okamžicích v životě dětí
- pravidelné návštěvy dětí u rodičů
- individuální plán práce s rodinou, který sestavuje sociální pracovníce domova s rodiči i dětmi
- spolupracovat s orgány sociální právní ochrany dětí.

Očekávané výsledky

- Poskytnout odborníkům nástroje ke zlepšení jejich každodenního rozhodování, způsobů sledování jednotlivých dětí a jejich rodin a ke zvýšení jejich profesních kompetencí a celkové odbornosti.
- Vněst do každodenní práce více objasnění a objektivního vyhodnocování, poskytnout vyčerpávající seznam existujících interakcí a rámců a také ujasnit vztah mezi motivací a vnímáním.
- Poskytnout metodu, která bude společně užívána jak pedagogickými týmy, tak i sociálními pracovníky, ve veřejné správě i v právní oblasti.

- Vzbudit zájem o udržování trvalých rodinných vztahů tak, aby se předcházelelo násilí a sociálnímu vyloučení dětí umístěných mimo péči rodičů.

Klíčová slova

- Odezva na vzdělávací potřeby
- Ujasnění kompetencí a kvalifikace
- Témata
- Pozorování v místě práce (sledování a pomoc při zaučování osoby)
- Rozpoznání formálního a neformálního učení
- Využití pozorování a reflexe těchto činností k aktualizaci a zlepšení vzdělávacích metod.

Francouzská praxe při udržování rodinných vazeb umístěného dítěte

Ivanka Lefeuve, psycholožka

Autorka se soustředila na zkušenosti s udržováním rodinných vazeb u nejmenších dětí, umístěných v kojeneckém ústavu a v pěstounské péči v departementu Horní Věčna (87), v Limoges.

Z psychologického hlediska, v souvislosti s problematikou separace, představují nejmenší děti velmi rizikovou skupinu. Separace dítěte raného věku, pokud nejsou dodrženy určité podmínky její realizace, může trvale poškodit psychický i fyzický vývoj dítěte. V případě, že k separaci musí dojít, odborníci, kteří ji doprovázejí, by si měli klást otázku, jak vytvořit co nejvhodnější podmínky k tomu, aby si dítě mohlo zachovat vnitřní pocit kontinuální existence. Jak udržet, či lépe řečeno vůbec nepřetržit, vztahy dítěte s jeho nejbližšími osobami, především s matkou, otcem a sourozenci.

Na podkladě videozáznamu dokumentujícího francouzskou praxi, byly představeny a diskutovány konkrétní způsoby práce při udržování rodinných vazeb dítěte raného věku, od 4 do 16 měsíců, umístěného v kojeneckém ústavu. Komentované videozáznamy ukázaly návštěvu matky doprovázenou vychovatelkou, návštěvu otce doprovázenou vychovatelem, kontakt se staršími sourozenci, kteří jsou v pěstounské péči, rozhovor matky s vedoucí zařízení a s psycholožkou, odchod dítěte ze zařízení.

I. Kazuistika Malíky a její rodiny

V den příjmu do kojeneckého ústavu jsou Malice tři měsíce a pětadvacet dní. Malika je třetím dítětem mladé maminky, jednaduacetileté slečny B. Prvnímu dítěti, dcerě Doře, jsou tři

roky, narodila se krátce po dovození svého dospělího matky, druhého dítěti, synovi Karimovi, je sedmileté měšič. Oba starší sourozenci jsou v pěstounské péči, byli umístěni dva měsíce před narozením Malíky.

Malika žila od narození v azylovém domě se svou maminkou, ta ale ani s podporou péra- nulu péči o miminko nezvládala. Dětská soudkyrná vyšetřila rozhodnutí o předčasném opštění a o umístění Malíky do kojeneckého ústavu na šest měsíců.

V den příjmu byla Malika doprovázena svou maminkou a jednou z vychovatelek azylo- věho domu.

Otci dítěte je jednařčít let, není biologickým otcem Dory, ale osvojil ji, když jí bylo pět měsíců. Rodiče se rozešli. Otec si bere Dora a Karima na návštěvy do svého bydliště, během víkendů, od půleu do neděle jednou za čtrnáct dní. Otec dohází pravidelně, každou sobotu, do koj- neckého ústavu, na dohodnutou návštěvu za Malikou. O víkendech, kdy má v péči Dora a Karima, přichází i s nimi, aby se sourozenci vzájemně poznali a pravidelně spjkali. Otec v současné době nežádá návštěvy Malíky u něho doma, říká, že je moc malá a že by někde- kal pečovat sám o několikaměsíční miminko.

Co se týče udržování vazeb mezi matkou a dítětem, slečna B. dšchází za Malikou do koj- neckého ústavu dvakrát týdně, v pondělí a v pátek. Návštěvy jsou doprovázené vychovatelkou a někdy i psycholožkou. Od počátku pobytu si slečna B. bere Maliku na celodenní návštěvy do domácího prostředí, každou středu od 10 do 18 hodin, do bydliště své matky.

Slečna B. se spjká také se svými staršími dětmi, které jsou umístěny v pěstounské rodině. Má velmi dobrý vztah s pěstounkou. Děti vidá jednou za čtrnáct dní, rovněž u své matky.

Od počátku pobytu Malíky v kojeneckém ústavu se musel členové pracovní skupiny klouit k názoru, že jediným východiskem pro budoucnost Malíky je její umístění do pěstounské péče.

Slečna B. je málřžena jako mladá dívka s nezralou osobností, vztah matka-dítě je chladý na počátku, matka je spíše pasivní. Během některých návštěv je pozornější k potřebám Malíky, hraje si s ní, otřžně na ni promlouvá.

V rozhovorech i psycholožkou slečna B. závažně odmítá představa umístění Malíky do pěst- ounské rodiny. Říká, že si uvědomuje, že se v současné době nemůže starat o všechny tři děti, ale že si je jista, že v budoucnosti zvládne péči o jedno dítě, o nejmladší Maliku.

Koncem roku, v týdnu mezi Lincocem a Novým rokem, mladá maminka zmizí, přestane chodit za dítěti, sdělí se se starším mužem nevalné pověsti a nastřžuje se k němu.

Bližší se konec předřžžžného opštění, soudní státní je určeno na první polovinu února. Pro- vozní skupina kojeneckého ústavu dávd návrh na umístění Malíky do pěstounské péče.

Během svatbního státní vede slečna B. s děškou svaďžný skutečný život, dobře argumen- tuje, nabližší své omly, včetně svého chování koncem roku.

Dětská soudkyrná nepřijímá žádosti Kojeneckého ústavu o umístění Malíky do pěstounské péče, vydá rozhodnutí o prodloužení předřžžžného opštění o dalších šest měsíců.

Od druhé poloviny února do konce července se situace vyvíjí velmi pozitivně. Slečna B. je stále aktivnější, vnímavější k potřebám dítěte, během doprovázených návštěv získává nové dovednosti, stává se zručnější, adekvátní v péči o dítě a jeho každodenní život.

Pozátkem čtenáře je udušených rozhovor mladé maminky s volnou zařazení a s psycholožkou. Je rozhodnuta celkový vývoj situace a diskutována návrh na další umístění dítěte, kterým je návrat Malinky k matce. Slečna B. se pozitivně vyjadřuje k tomu, jak pracovala doprovázení a podporu, kterých se jí dostalo od personálu zařízení.

Pracovní skupina kojeneckého ústavu dává návrh na návrat dítěte k matce, s tím, že do rodiny bude docházet výchovná služba AEMO („Výchovná akce v otevřeném prostředí“ – jedno z opatření francouzského systému ochrany dítěte, dítě žije ve své rodině, sociální pracovníci intervnují v domácím prostředí. Opatření má být přednímžet soudního rozhodnutí) a že Malika bude alespoň dvakrát v týdně navštěvovat její.

Dětská soudkyně vypisuje rozhodnutí o svření dítěte do péče matky. Malika opouští zařízení kojeneckého ústavu, odchází natrvalo s maminkou. Malika, na rozdíl od svých starších sourozenců, nebyla nikdy umístěna. Dnes je jí sedm let a její vývoj je zcela uspokojivý.

II. Témata diskutovaná v pracovní skupině

- 1) To, že první dvě děti jsou umístěny v pěstounské rodině ještě neznamená, že třetí dítě bude rovněž umístěno. Nepodléhat stereotypům a předsudkům, hodnotit situaci každého dítěte zvlášť, objektivně, v daném časovém údobí. Postupovat podle individuálního plánu.
- 2) Akceptovat fakt psychologického a osobnostního zranění, zvláště u mladých rodičů. Člověk se během života mění, rodičem se člověk nerodí, ale stává. Psychická dimenze rodičovství.
- 3) Důležitost udržování, nepřerušování, rodinných vazeb u umístěných dětí, ať už se jedná o umístění do kolektivního zařízení typu kojeneckého ústavu či dětského domova nebo o umístění do pěstounské rodiny. Kontinuita vztahů jako nezbytná podmínka psychologického života a vnitřního pocitu koherence.
- 4) Konkrétní způsob práce při udržování rodinných vazeb: přítomnost rodičů v den příjmu, možnost častých návštěv v zařízení, dvakrát až třikrát týdně, zvláště u nejmenších dětí, možnost celodenních pobytů dítě doma u rodičů. Odborné doprovázení návštěv, návštěv rodičovských dovedností, pravidelné rozhovory s rodiči.
- 5) Role ostatních členů rodiny, transgenerační přístup, v případě Maliky a její maminky, pozitivní role babičky. Nezapomenout na žánrního člena rodiny, který má nebo by mohl mít o dítě zájem. Podporovat vztahy umístěného dítěte se sourozenci, s prarodiči.
- 6) Nepodlehnutí panice v případě krize. Rozlišovat mezi krizovou situací a reálným potenciálem rodiče, který jsme mohli pozorovat během delšího časového období.
- 7) Každé rozhodnutí o umístění dítěte je omezené v čase. Je stanoveno datum, ke kterému končí. Ve francouzské praxi je zpravidla dítě soudně umístěno, a to i do pěstounské rodiny, na jeden rok. Neznamená to, že dítě po tomto datu už

nemůže v rodině zůstat nebo že by dokonce mělo jít do jiné pěstounské rodiny! Před uplynutím data, kterým umístění končí, ale musí proběhnout nové soudní řízení. Soudce pozve rodiče, dítě a profesionály a zjišťuje, zda důvody umístění trvají či nikoliv. Cílem každého umístění je návrat dítěte do jeho rodiny. Umístění není samo o sobě cílem, ale prostředkem, jedním z prostředků ochrany dítěte.

- 8) Pěstounská péče a právo dítěte na kontakt s rodiči a sourozenci.
- 9) Pěstounská péče a její odborné doprovázení.
- 10) Je důležité, aby se profesionálové zajímali o to, jak uživatelé služeb a klienti hodnotí jejich intervence. Poskytnutí prostoru pro zpětnou vazbu.

Vztahy, vazby a kontakty dítěte v pěstounské péči v odborné přípravě na přijetí dítěte do rodiny

Mgr. Veronika Hofrová, STROP, o. s., Zlín
PhDr. Eva Rotreklová, TRIADA-Poradenské centrum, o. s., Brno

Tematická skupina byla pojata jako skupina diskusní, zaměřená na profilové téma semináře a jeho zpracování v programu odborné přípravy na přijetí dítěte do rodiny. Účastníky byli zejména lektori odborných příprav a pracovníci krajských úřadů.

Jako podnět k diskusi byla prezentována koncepce, kterou obě lektorky tvoří a rozvíjejí při realizaci odborných příprav a vzdělávacích programů od roku 2004.

Východiska:

Téma zachování přirozených rodinných vztahů a vazeb dítěte, které je dočasně nebo dlouhodobě odděleno od svých rodičů a sourozenců, tedy u dítěte umístěného v institucionální výchově nebo v pěstounské péči se v současné době také v souvislosti s novelou zákona o sociálně právní ochraně dětí a s novým Občanským zákoníkem dostává do středu zájmu pracovníků v oblasti SPOD i pěstounů. Jde o poměrně zásadní posun ve vnímání pěstounské péče jako dočasné péče o dítě po dobu, po kterou tuto péči nemohou zastávat rodiče nebo širší rodina dítěte. Zákonem ustanovení tak respektují nejlepší zájem dítěte a i Česká republika se tím zařadí k zemím s vysokou úrovní péče o děti umístěné mimo přirozené rodinné prostředí. Spolu s tím je třeba přijmout celou řadu změn v postupech a metodách při práci s ohroženými dětmi. K těmto změnám je pak pochopitelně nutné porozumění a přijetí skutečnosti, že vztah s rodiči a rodinou je pro dítě a jeho zdravý vývoj podstatný. Omezení kontaktů dítěte s osobami blízkými a oslabování

jeho souměřitelnosti s vlastní rodinou představuje pro dítě závažné ohrožení v jeho psychosociálním vývoji. Dětské jsou pak mnohdy nevrátne, komplikují proces dospívání, přijetí pozitivní osobní identity a sociální začlenění v dospělosti.

V odborné přípravě péstounů jde především o to, aby byly vytvořeny základní předpoklady pro takovou spolupráci péstounů a rodičů, která bude naplňovat nejlepší zájem dítěte. Tento cíl sleduje také novelizované znění zákona o sociálně-právní ochraně dětí, které ukládá povinnost péstounům spolupracovat s rodiči dítěte a prohlubovat souměřitelnost s jeho širší rodinou.

Čemu by se tedy měla příprava na přijetí dítěte do péstounské péče v této oblasti věnovat:

- Porozumění smyslu péstounské péče jako formy dočasné výchovy a péče o dítě v náhradním rodinném prostředí při zachování vztahů a vazeb dítěte s jeho rodiči a sourozenci.

Pěstounské péče musí být chápána jako významný nástroj pomoci ohroženému dítěti a jeho rodině, jehož cílem by měl být návrat dítěte do jeho přirozeného rodinného prostředí a v případě, že to není možné, zachovat dítěti jeho vrozené rodinné vztahy a vazby, posílovat jeho souměřitelnost s jeho rodinou a tím podporovat vytvoření pozitivní osobní identity.

- **Získání reálného pohledu na situaci rodiny a rodičů,** jejichž dítě musí být umístěno mimo jejich péči.

Je třeba vysvětlit všechny aspekty situace rodiny vedoucí k umístění dítěte mimo rodinu, význam vrozených vztahů v životě člověka a porozumění vývojovým potřebám dítěte. Dlouhodobě se setkáváme s tím, že budoucí péstouni jsou ovlivněni společensky rozšířeným pohledem na tuto problematiku v tom smyslu, že děti je třeba před jejich rodiči chránit, neboť se jedná zpravidla o osoby s problematickým způsobem života, špatnými sociálními návyky, často závislými na návykových látkách. Účastníci přípravy pak podvědomě předpokládají, že cílem rodičů je komplikovat dětem a péstounům situaci, zasahovat do výchovy a „mařit“ tím péstounskou péči. Reálný a komplexní náhled na situaci těchto rodin a rodičů, zbařený předsudků a černobílého vidění, pomůže porozumět jednání a chování příbuzných dítěte a přijmout je bez hodnotícího stanoviska.

- **Zbavení se obav z jednání a kontaktů s rodiči dítěte**

Tento bod navazuje plynule na výše uvedené – reálný náhled na situaci dítěte a jeho rodičů umožňuje pojmenovat a označit tzv. kritické situace při jednání s rodiči. Pokud budoucí péstouni porozumí tomu, v jaké situaci se rodiče dítěte nacházejí v době, kdy péstouni sami dítě přijímají, co při tom úto rodiče prožívají, přijmou také to, že vhodné zvolený postup, respektující postavení rodičů, eliminuje riziko konfliktu nů vztahu mezi péstouny a rodiči. Tím pochopitelně také předejdou obávaným „zásahům do výchovy dítěte“, jak je jednání rodičů často pojímáno.

- **Porozumět smyslu odborného vedení a doprovázení při výkonu péstounské péče**

Odborná příprava může „připravit půdu“ pro spolupráci rodičů a péstounů tak, aby to bylo pro dítě prospěšné. Přípravení půdy v tomto smyslu znamená změna pohledu na roděe dětí, ale také prozkoumání vlastní motivace pro přijetí dítěte do péstounské péče. Účastníci přípravy tuto změnu často velmi intenzivně emocionálně prožívají, je pro ně psychicky náročná. Sami poté uvádějí, že takto jim celé pojetí péstounské péče dává smysl, že mu porozumí. V souvislosti s tímto procesem porozumí tomu, že nemožno dostat nějaké návody či rady, jak při jednání s rodiči dítěte postupovat (máme na mysli rady typu: „Sejdete se na neutrální půdě, nejlépe v cukrárně, vždy za přítomnosti někoho dalšího.“). Obecně lze říci, že radit někomu, jak se v určité situaci chovat, aniž bychom se snažili o porozumění této situaci a tomu, proč nastala, je velmi nebezpečné a zpravidla neefektivní, i ve vztahu péstounů a rodičů nastávají nejčastěji situace a proto je odborné vedení a doprovázení nezbytnou součástí péstounské péče. Odborník může péstounům pomoci v konkrétní situaci naplánovat postup, může jim pomoci zpracovat některé události a zážitky, může být prostředníkem, který umožní navázání vztahu s rodiči atd. (popis smyslu a naplnění odborného vedení a doprovázení by vystačil na celý samostatný text).

Abychom jako lektori přípravy byli schopni tímto způsobem s budoucími péstouny pracovat, považujeme za nezbytné:

- Vlastní opravdové porozumění a přijetí vrozených vztahů a vazeb, které jsou nenahraditelné.
- Zkušenost z práce s péstouny, ale zejména také s rodiči dětí umístěných mimo své rodinné prostředí.
- Vlastní supervizi lektorů odborné přípravy.
- Spolupráci s dalšími odborníky v oblasti SPOD.
- Schopnost sebereflexe.
- Celoživotní další vzkládání v oblasti péče o ohrožené děti.

Věříme, že se nám společně podaří posměnit systém sociálně právní ochrany tak, abychom mohli pro každé dítě najít v každé situaci to nejvhodnější řešení.

TRIADA

POŘADOVÉ CENTRUM, O.S.

Orlí 20, 602 00 Brno, IČ: 266 47 486

Tel.: 542 221 499, 774 409 909

e-mail: ntp@trida-centrum.cz, <http://www.trida-centrum.cz>